

Lunds universitet
Sociologiska institutionen

OM DEMOKRATINS BEGREPP

till kritiken av betänkandet av 2014 års Demokratiutredning

Författare: Oskar Eklund

Masteruppsats SOCM04

30hp

vårterminen 2016

Handledare: Kjell Nilsson

ABSTRAKT

Författare: Oskar Eklund

OM DEMOKRATINS BEGREPP

till kritiken av betänkandet av 2014 års Demokratiutredning

Masteruppsats SOCM04

Handledare: Kjell Nilsson

Sociologiska institutionen, vårterminen 2016

2016 publicerades betänkandet av 2014 års Demokratiutredning, *Låt fler forma framtiden!*. Demokrati är ett av politikens mest grundläggande begrepp och som sådant både legitimerar det makten, och utgör måttstocken för utövandet av den. Samtidigt präglas demokratin, både som begrepp och praktik, av en mångtydighet. Denna studie tar därför som sitt studieobjekt demokratis *begrepp* med syftet att utifrån betänkandet av Demokratiutredning utföra en ideologikritik där de motsägelser och föreställningar som är inbegripna i denna undersöks, för att därefter se hur dessa kan förstås som inneboende i en vidare social och historisk kontext. Utifrån ett marxistiskt ideologibegrepp och en strukturalistisk semiotik analyseras betänkandet först som en *narrativ struktur* utifrån *den semiotiska rektangeln*, och sedan som *strukturellt begränsat tänkande*. Under hela arbetet betraktas betänkandet av Demokratiutredningen som en *social symbolhandling* – en imaginär lösning på en verklig motsägelse. Slutligen placeras betänkandet in i ett socialt och historiskt sammanhang. Analysen av den narrativa strukturen identifierar den grundläggande motsägelsen mellan å ena sidan en lokalt och nationellt förankrad demokrati baserad på jämlikhet och medborgarskap, å andra sidan en universell, allmängiltig och global värld baserad på principen om frihet. Betänkandet av 2014 års Demokratiutredning placeras sedan in som en handling inom den globala maktordningen som kallas *imperiet*, och betraktas som en handling som strävar efter att återupprätta koordinaterna för den svenska demokratin som hotas av globaliseringens otyglade krafter.

Nyckelord: demokrati, ideologi, narrativ struktur

Populärvetenskaplig presentation.

Idag kallar de flesta sig själva för demokrater. Vi lever, hör man ibland, i demokratins tidsålder. Från mitten av 1970-talet till åren före 2000-talets inträde hade antalet stater som klassificerades som ”auktoritära” sjunkit från två tredjedelar till en tredjedel. Det kalla krigets slut får ofta markera demokratins slutgiltiga triumf, men med det så försvann också den yttre fiende som demokratin alltid avtecknas mot. En önskad effekt av demokratins slutgiltiga triumf har därför varit att demokrati har blivit ett svårdefinierbart begrepp.

Under 2016 presenterades den av staten tillsatta Demokratiutredningen sitt slutbetänkande, *Låt fler forma framtiden!*. Demokratiutredningens syfte var att inom ramarna för den representativa demokratin föreslå deltagardemokratiska inslag som skulle stärka den representativa demokratin och den enskilda individens möjligheter till delaktighet och inflytande mellan valen.

Med tanke på den ovan nämnda problematiken syftar denna sociologiska studie till att mer noggrant utröna vad man i betänkandet från Demokratiutredningen inbegriper i begreppet demokrati. Utifrån teorier som dels belyser hur det mänskliga tänkandet måste förstås i förhållande till sin sociala position och samhällets organisering, och dels teorier om hur det mänskliga språket fungerar genom att upprätta en rad motsatser varigenom det erhåller mening, ämnar denna uppsats att påvisa de motsägelser som ryms i demokratins begrepp.

Studiens resultat visar på att en grundläggande motsättning åligger mellan å ena sidan en lokal och nationell demokratisk jämlikhet som är förankrad i medborgarna, å andra sidan mellan en global utveckling som har den individuella friheten som högsta ideal. Som ett resultat av denna grundläggande motsättning spåras andra motsägelser, bland annat oförenligheten mellan deltagardemokratin och den representativa demokratin.

För att fullt ut förstå varför denna motsättning uppstår måste den sociala och historiska situation de uppstår i förstås. Här argumenterar detta arbete att man måste placera in utredningen, de antaganden, förslag och bedömningar som presenteras, i en global maktordning som har fått namnet *imperiet*.

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
2. Problemformulering	1
2.1 Syfte och frågeställning	3
2.2 Disposition	4
2.3 Tidigare forskning: ett urval	4
3. Den svenska demokratin	6
3.1 Några tendenser och paradoxer	9
3.2 Låt fler forma framtiden!	12
4. Ideologins tillblivelse	13
4.1 Ideologi som strukturellt begränsat tänkande	14
4.2 Ideologisk tillstängning	18
5. I språket finns endast skillnader	19
5.1 Den semiotiska rektangeln och det politiska omedvetna	21
6. Om metoden	23
7. Analys och diskussion: några inledande ord	27
7.1 Principer och begrepp	28
7.2 Demokratibegreppets narrativa struktur	33
7.2.1 Det medborgerliga inflytandet och de mänskliga rättigheterna	34
7.2.2 Den demokratiska, den aktiva, den passiva	36
7.2.3 Det nationella och det globala	40
7.2.4 En visualisering av demokratibegreppets narrativa struktur	43
7.3 Reifikation och varufetischism	45
7.3.1 Kunskap om verkligheten	45
7.3.2 Zoon politikon	47
7.3.3 Det demokratiska varumärket och dess inneboende egenskap	48
8. Demokratiutredningen kontextualiserad	51
9. Sammanfattning	54
Litteraturförteckning	56

1. Inledning

Ibland heter det att vi lever i demokratis tidsålder. Alltsedan efterkrigstiden har demokratin lagt under sig fler och fler länder i en ständigt triumfatorisk turné världen över. Berlinmurens fall och slutet på det kalla kriget utlovade demokratis slutgiltiga seger. Vid mitten av 1970-talet klassificerades två tredjedelar av världens stater som ”auktoritära”, när vi närmade oss 2000-talet var denna siffra nere i en tredjedel.¹ Men demokratis triumf var varken entydigt positiv eller särskilt långvarig – i alla fall inte i den rosenskimrande versionen som exempelvis Carl Bildt målar upp i förordet till antologin *Demokratis triumf*. Året 1989 var året då ”...förtryck ersattes av frigörelse och frihetstörstande människor i land efter land tog makten med fredliga medel. En våg av frihet svepte över vår kontinent och förpassade inom loppet av några få månader kommunism och socialism till historiens skräpkammare.”²

Med det kalla krigets slut försvann också den ”ickedemokratiska” bakgrund mot vilken demokratin traditionellt har avtecknats. Ehuru terrorismen i många avseenden övertagit den stafettpippen har demokratin, både som begrepp och praktik, antingen förklarats vara i kris eller kommit att bli ett tomt kärl redo att fyllas med vad som för tillfället önskas. Samtidigt är det i demokratis namn beslut fattas och legitimeras, principer, lagar och regler upprättas och upprätthålls och – till och med – krig legitimeras.

Det är utifrån sådana och liknande funderingar som detta arbete kommit till, men inte endast. Uppfattningen att sociologin är en av de vetenskapliga discipliner som bör ställa frågor om det sociala livets grundläggande former har inverkat på mitt val av studieobjekt. Likaså har det förenade teoretiska och metodologiska intresset för å ena sidan den marxistiska traditionens ideologikritik, å andra sidan den strukturalistiska semiotikens teorier påverkat utformningen av denna text.

2. Problemformulering

Demokrati är, för att låna från Alain Badiou, det samtida (västerländska) samhällets dominantaste emblem – det ”...oantastbara hos ett symboliskt system.”³ Som ett av de mest grundläggande politiska begreppen å ena sidan legitimerar det makten, å andra sidan utgör det måttstocken för utövandet av den. Samtidigt är demokrati en term som motsäger sig varje försök att enkelt bestämma den. Åtminstone tre perspektiv på de problem den moderna demokratin

---

¹ Held, 1997, s. 13-16

² Arvidsson (red), 2009, förord

³ Badiou, 2010, s. 19

inrymmer kan identifieras – den *begreppsliga*, den *normativa* och den *empiriska*. Den normativa tar sin utgångspunkt i hur det demokratiska samhället bör fungera, medan den empiriska berör olika aspekter av demokratins funktionssätt och orsakerna till detta. Den begreppsliga rör olika demokratidefinitioner och valet mellan dessa.⁴ Perspektiven varken kan eller bör utesluta varandra då de i praktiken är sammanbundna med varandra. Med det sagt så är det i huvudsak det begreppsliga perspektivet denna studie kommer att anlägga.

Demokrati är ett mångtydigt begrepp. Joseph Schumpeter gör gällande att den moderna demokratin inte bara präglas av en mångtydighet, utan till och med kännetecknas av den.⁵ Andra betecknar demokratin som en *tom signifikant*⁶, en beteckning som inte helt saknar täckning.

Förestående undersökning antar därför som sitt studieobjekt demokratins *begrepp*, såsom det kommer till uttryck i betänkandet av 2014 års Demokratiutredning, *Låt fler forma framtiden!*. *Begrepp* förstås dels som i) en bestämd typ av tankeenhet, dels som ii) en viss kännedom eller kunskap om verkligheten. Den första betydelsen återspeglar termen i dess vanliga betydelse, medan den andra betydelsen är hämtad från Roland Barthes semiotiska teorier och tangerar det ideologibegrepp som senare i denna studie kommer att utvecklas. Om demokratin är det samtida samhällets ”emblem”, som ovan föreslagits, samtidigt som dess begrepp präglas av en mångtydighet, initierar detta en kunskaps sociologiskt studie där en sorts ”misstrons konst”⁷ mot de förgivetta ganden, motsägelser och motsättningar den angivna texten inrymmer blir aktuell. Idéer och tankesätt uppkommer inte i ett vakuum, utan kan endast förstås till fullo i ljuset av den sociala och historiska situation de uppstår i och är ett resultat av.⁸ Mot bakgrund av den uppsyn av objektivitet och saklighet som betänkandet ger uttryck för antas som en grundläggande premiss för detta arbete vad Georg Lukács påpekar i *Förnuftets banemän* – ”...det finns inga oskyldiga världsåskådningar.”⁹ Ett kännetecken som pekas ut av Karl Mannheim för ett privilegierat tänkande är dess avskärmning från det dagliga livets konflikter, och en tillfredställande lösning kan inte komma till stånd utan att man ingående och utförligt granskar dess motsägelser.

---

⁴ Sannerstedt & Jerneck (red), 1994, s. 17

⁵ Ibid, s. 9

⁶ Brown, 2010

⁷ Berger & Luckmann, 1998, s. 16

⁸ Mannheim, 1976, s. 2-3

⁹ Lukács, 1985, s. 14

2.1 Syfte och frågeställning

Syftet med denna undersökning är att utsätta betänkandet av 2014 års Demokratiutredning för en ideologikritik genom att analysera de motsägelser, strukturer, och föreställningar som är inbegripna i demokratins begrepp, för att sedan uppmärksamma hur dessa idéer kan ses som betingade av och inneboende i ett socialt och historiskt sammanhang. I ett första steg gäller att tydliggöra de strukturella ramar, eller gränser för det demokratiska tänkandet, som gör sig gällande och de motsägelser som däri manifesterar sig. Denna operation förankras teoretiskt och metodologiskt i den semiotiska teori som utgör grunden för utarbetandet av narrativa strukturer – *den semiotiska rektangeln*. I ett andra led syftar undersökningen till att förstå demokrati, inte som ett historiskt obundet ideal, utan som ett socialt och historiskt fenomen och ett resultat av samhällets dynamik. För detta utvecklas dels begreppet ideologi som *strukturellt begränsat tänkandet*, dels så härleder vi ur den narrativa strukturen ett antal demokratiteorier och låter dessa tjäna som förklaringsmodeller mot vilka betänkandet av 2014 års Demokratiutredningen förstås som en *imaginär lösning på en verklig motsägelse* – som en *social symbolhandling*.

Följande frågeställningar tas som utgångspunkt för undersökningen:

– Vilka inre motsägelser och strukturella gränser för tänkandet ryms i betänkandet av 2014 års Demokratiutredning, *Låt fler forma framtiden!?*

– Utifrån dessa, hur är detta kopplat till en vidare social och historisk utveckling?

Den teoretiska och metodologiska modellen för detta arbete har sin utgångspunkt i Fredric Jamesons verk *Det politiska omedvetna*. Därför finns det anledning att som en samlande beteckning kategorisera ansatsen som (åtminstone delvis) dialektiskt. Ambitionen är att lyssna till imperativet ”[h]istorisera alltid!”¹⁰, och att ställa ”...det sociala mönstrets stelnade, naturartade karaktär”¹¹ inför en historisk kritik. Vidare erkänner jag motsägelsen, vilken behandlas längre ner, som en central princip för varje kritiskt företag.

---

¹⁰ Jameson, 1994, s. 45

¹¹ Lukács, 1971, s. 95

2.2 Disposition

Från den punkt där vi nu befinner oss kommer denna text att disponeras enligt följande. Direkt efter detta presenteras tidigare forskning. Därefter redogörs i korthet för några grundläggande drag i ”den svenska demokratin” samt några historiska källor till den. Sedan avhandlas de teorier om samhället och demokratin som senare utgör fonden, den historiska och sociala kontext, mot vilken betänkandet av Demokratiutredningen förstås. Dessa presenteras som ett antal demokratiska tendenser, paradoxer och sociala och historiska krafter. Till sist följer en kortfattad sammanfattning av *Låt fler forma framtiden!* och hur denna text positionerar sig gentemot den.

I nästa del behandlas först ideologibegreppet. Som det går att se senare i texten utvecklas två föreställningar om ideologi. Ideologi som *strukturellt begränsat tänkande* och som en *imaginär lösning på en verklig motsägelse eller social konflikt*. Här diskuteras också begreppets förhållande till ideologin samt motsägelsens centrala plats i detta arbete.

Därpå presenteras den teori om språket som detta arbete utgår ifrån. Det centrala antagandet i denna teori är att *i språket finns endast skillnader*. Härunder kommer också en definition av mening presenteras som innebär att mening förstås som en process, snarare än någonting fast och beständigt. Därefter redogörs för teorin om den *narrativa strukturen* och den *semiotiska rektangeln*, vilket övergår i ett exempel på hur den semiotiska rektangeln har tillämpats som metodologiskt verktyg. Analysens disposition förklaras i närmare anslutning till densamma.

2.3 Tidigare forskning: ett urval

Som ni säkert förstår är den tidigare demokratiforskningen alltför omfattande för att ens gå igenom de mest grundläggande verken. Turligt nog så utgår detta arbete från *Låt fler forma framtiden!*¹² och har utifrån det inkluderat litteratur som funnits tillämplig.

Till att börja med är betänkandet av 2014 års Demokratiutredning inte den första av sin sort. Två större utredningar har genomförts tidigare. Den första av dessa, Maktutredningen, gav upphov till *Demokrati och makt i Sverige: Maktutredningens huvudrapport* med det övergripande syftet ”...att i ljuset av demokratins principer karaktärisera det svenska samhällets maktstruktur.”¹³ Den andra, Demokratiutredningen, producerade *En uthållig demokrati!:*

---

¹² SOU, 2016:5

¹³ SOU 1990:44, s. 11

politik för folkstyrelse på 2000-talet: Demokratiutredningens betänkande (SOU 2000:1), och hade som uppgift att undersöka den svenska demokratis möjligheter, problem och förutsättningar inför 2000-talet och argumenterade särskilt för en "...deltagardemokrati med deliberativa kvaliteter."¹⁴

Under arbetets gång har ett antal verk varit behjälpliga. David Helds *Demokratimodeller: från klassisk demokrati till demokratisk autonomi* (1997) har visat sig särskilt viktig då den behandlar "demokratis idé", från den klassiska demokratin till demokratis nuvarande form. Mogens Herman Hansen tillhandahåller med *Demokrati som styreform og som ideologi* (2010) ett andra uppslagsrikt verk, med skillnaden att där Held behandlar demokratis idé, så redogör Hansen för demokrati som styrelseskick och som politisk ideologi. Torbjörn Larssons *Det svenska statskicket* (1994) ger en god överblick av den svenska demokratis utformning. Vidare har antologin *Den moderna demokratis problem*, med redaktörerna Anders Sannerstedt och Magnus Jerneck (1994), pekat ut några av de svårigheter den moderna demokratin står inför, däribland det så kallade skalproblemet. Brian Barry med kollegor finns representerade i *Idéer om demokrati* (2001). Särskilt intressant är Robert Dahls bidrag, *Demokrati som procedur* (2001), där han utarbetar de kriterier som av Demokratiutredningen tas som en allmängiltig idealtyp för den demokratiska processen.

Av verk som på vissa punkter fungerat som inspiration och ett medel för förståelse kan nämnas Jacques Ranciéres *Hatet mot demokratin* (2007) där en dubbel diskurs om demokratin kartläggs – en diskurs som kritiserar demokratis respekt för skillnader och minoriteters rättigheter medan den samtidigt hyllar Västerlandets demokratiexport. Det främsta bidraget från detta verk är utarbetandet av den "double bind" som innebär antingen ett stort folkligt deltagande eller ett socialt liv där alla krafter riktas mot den individuella tillfredsställelsen. En bra demokrati måste hantera båda.¹⁵ Daniel Bensaïd talar i *Den permanenta skandalen* (2010) om nödvändigheten av en politisk och symbolisk ordning för det sociala livet. I samma anda hävdar Alain Badiou i *Det demokratiska emblemet* (2010) att demokrati är det samtida samhällets emblem, alltså det samtida samhällets oantastbara symboliska ordning.

Större inflytande har Wendy Brown haft när hon i "*Numera är vi alla demokrater...*" (2010) identifierar dels ett antal processer och krafter som försvagar demokratin, samt två grundläggande demokratiska paradoxer. Michael Hardt och Antonio Negri har i *Multituden: krig och demokrati i imperiets tidsålder* (2007) placerat in det demokratiska projektet i en

---

¹⁴ SOU 2000:1, s. 23

¹⁵ Ranciére, 2007, s. 15

förändrad och delvis ny värld där ett permanent krigstillstånd är ett nödvändigt styrintstrument i den nya globala maktordning de kallar *imperiet*. Dessa två behandlas mer utförligt längre ner.

3. Den svenska demokratin

Demokrati kan vara både ett styrelseskick, där statsmakten antingen direkt eller indirekt tillkommer folket, eller en politisk ideologi, och då grundas på ett antal centrala värden som frihet, jämlikhet och mänskliga rättigheter.¹⁶ Som styrelseskick är det främst, som det heter i den antologi som kom ut i samband med publiceringen av betänkandet av 2014 års Demokratiutredning, ”...formen för beslut som utgår från folket.”¹⁷ Som ideologi definieras demokrati på ett för oss tillräckligt sätt av Mogens Herman Hansen. Demokrati är en

*... politisk ideologi, hvis grundværdier er lighed, frihed og menneskerettigheder i det hele taget. Demokratisk frihed er ethvert individs ret til inden for lovens rammer at leve, som man selv vil, med respekt for andres ret til at leve, som de vil. Demokratisk lighed er ethvert individs lige andel i de goder, som samfundet fastsætter og fordeler, samt ethvert individs lige mulighed for at realisere den demokratiske frihed.*¹⁸

Under två historiska epoker har statsskick som av sin samtid betecknats som ”demokratiska” existerat. Den första av dessa perioder var de grekiska stadsstaterna (*polis*) mellan cirka 500 f. Kr. och 300 f. Kr. Den andra perioden tar sin början med franska revolutionen 1789.¹⁹ Den första ”demokratin” var av allt att döma Chios (Grekland) omkring år 500 f. Kr., som snabbt åtföljdes av andra städer där Aten blev den demokratiska utvecklingens höjdpunkt.²⁰ Med de politiska idealen jämlikhet mellan medborgarna, frihet, och respekt inför lag och rätt, återfinns redan här det demokratiska ideal som blivit den kanske främsta inspirationskällan för senare demokratiskt tänkande.²¹ Samtidigt är det värt att framhålla att majoriteten av den vuxna befolkningen uteslöts genom att inte leva upp till kraven på att vara en medborgare, och att demokratin möjliggjordes av en omfattande slaveekonomi.²²

---

¹⁶ Hansen, 2010, s. 39-45

¹⁷ SOU 2015:96, förord

¹⁸ Hansen, 2010, s. 31

¹⁹ Barry m. fl., 2001, s. 9

²⁰ Held, 1997, s. 33

²¹ Ibid, s. 33.

²² Ibid, s. 32 och s. 42. Medborgarna, eller *demos*, i de grekiska stadsstaterna utgjordes av inhemska män över 20 år som var läs- och skrivkunniga

Att demokratin alltid avtecknas mot bakgrund av ”något annat” är alltså en sanning, en tanke vi längre fram får anledning att återvända till.

Den grekiska demokratin saknade dock några viktiga punkter i jämförelse med den moderna demokratin. För det första var inte en förutsättning *allmän rösträtt*. För det andra ansågs demokratin inte kunna vara *representativ*. Den moderna (västerländska) demokratiidén är tanken om ett representativt styrelseskick där ”...medborgarna i fria val och under fri debatt väljer mellan partier och enskilda partiföreträdare i fri konkurrens samt en nationell styrelse bildas på basis av valutslaget.”²³ Demokrati var inte heller förbundet med det ideal om *tolerans och minoritetsskydd* som idag är fallet.²⁴ Först vid tidpunkten för den andra perioden växte idén om att ”...ympa in representationen på demokratin” fram.²⁵ Men också här skiljdes det på många håll mellan demokrati och representation. Abbé Sieyès varnade år 1789 för en demokratisering av det franska samhället och förespråkade istället en ”...representativ makt åt folket”.²⁶

En annan innebörd fick demokratin genom bland andra Maximilien de Robespierre, som i ett programtal den 5 februari 1794 sa: ”Demokratin är inte en stat där folket, ständigt samlat, själv reglerar alla offentliga affärer (...) Demokratin är en stat där det suveräna folket, väglett av lagarna som är dess eget verk, självt gör allt som det kan utföra väl, och genom representanter gör allt som det inte självt kan göra.”²⁷ Med detta kom demokrati, som sedan antiken främst förekommit i ”det lärda språket”, att bli ett av de centrala politiska begreppen i Europa samtidigt som det allt mer kom att förknippas med ett representativt styrelseskick.

Den liberala tanketraditionen, med företrädare i Thomas Hobbes, John Locke, Montesquieu, och John Stuart Mill, kommer också att vara inflytelserik. Där politiken i den antika demokratin handlat om gemensamma statsangelägenheter²⁸, kom politiken med den liberala traditionen att knytas till individers och grupperns särintressen. Staten fick därmed en ny funktion. Det liberala projektets ambition var att ”befria” det civila samhället från politik. Trots inbördes skillnader slöt liberaler upp kring föreställningen om en konstitutionell stat, privategendom, och en marknadsekonomi baserad på konkurrens som centrala demokratiska

---

²³ Sannerstedt & Jerneck (red.), 1994, s. 8

²⁴ Barry m.fl., 2001, s. 9-10

²⁵ Held, 1997, s. 152

²⁶ Barry m.fl., 2001, s. 12

²⁷ Ibid, s. 16

²⁸ Idén om människor som ”enskilda individer” går inte att härleda till den antika demokratin, trots att självförverkligande var ett uttalat mål. I den antika demokratin var ens personliga angelägenheter underordnade stadsangelägenheterna eller *telos*. Uppfattningen att människor är enskilda autonoma individer uppkommer först med Luther och Calvins läror under den protestantiska reformationen. (Held, 1997, s. 99-101)

mekanismer.²⁹ Hos Locke, för att ta ett exempel, är statens och regeringens huvudsakliga uppgift att säkra medborgarnas "...liv, frihet och ägodelar."³⁰ Mill var likaledes intresserad av individens frihet och strävade efter en doktrin för frihet, ett ansvarigt styre och effektivitet. Den enda samhällseliga inblandning som betraktades som legitim var för att betvinga sådant handlande som negativt inverkade på andras frihet.³¹ Dragen till sin spets innebär Mills doktrin att individen är suverän.³² I tillägg pläderade Mill för minoritetens rättigheter. Han ansåg att det bästa styrelseskicket för att säkra individens frihet och välmående samhällen var en representativ demokrati begränsad av frihetsprincipen, och *laissez faire*-principen på ekonomins område. Den allmänna rösträtten slutförde senare rörelsen mot den idag relativt distinkta form den liberala eller representativa demokratin har.

...valda politiska ledningar, fria och rättvisa val i vilka varje medborgares röst har samma vikt, en rösträtt som omfattar alla medborgare utan hänsyn till sådana distinktioner som ras, religion, klass, kön etc.; samvetsfrihet, informations- och yttrandefrihet i alla i vidaste bemärkelse offentliga frågor; rätten för alla vuxna att opponera sig mot regeringen och ställa upp för val till olika ämbeten; och föreningsfrihet – rätten att bilda oberoende organisationer inklusive folkrörelser, intresseorganisationer och politiska partier³³

Två huvudargument brukar anföras till förmån för det representativa styrelseskicket; att folket är "...av praktiska skäl förhindrat [att] styra sig själv" eller att folket skulle vara "...oförmöget att styra sig självt."³⁴

Den svenska demokratin är den demokrati som kommer till uttryck i den svenska författningen, det är alltså inte demokrati i allmänhet vi framöver kommer att behandla. Däremot kan inte det uppenbara inflytandet de ovan skisserade strömningarna haft på utformandet av den svenska demokratin förbises. År 1792 argumenterade exempelvis läkaren Lorens Philipson i ett tidningsinlägg för "...den i senare tider antagna' formen av demokrati, nämligen 'den representativa'."³⁵

Regeringsformen, där de normativa grundvalarna för det svenska styrelseskicket framförs, inleds som följer: "All offentlig makt i Sverige utgår från folket. Den svenska

---

²⁹ Held, 1997, s. 102

³⁰ Ibid, s. 107

³¹ Ibid, s. 132-133

³² Ibid, s. 133

³³ Ibid, s. 153

³⁴ Barry m.fl., 2001, s. 26

³⁵ Ibid, s. 13

folkstyrelsen bygger på fri åsiktsbildning och på allmän och lika rösträtt. Den förverkligas genom ett representativt och parlamentariskt statskick och genom kommunalt självstyre. Den offentliga makten utövas under lagarna.”³⁶ Inte bara ser man tydliga likheter med de ovan nämnda traditionerna, demokrati framstår också som formen för beslut som utgår från folket. Att det svenska statskicket är parlamentariskt, en term vi ännu inte bekantat oss med, innebär att makten utgår från parlamentet (riksdagen i Sveriges fall) som är folkets valda representanter. Regeringen, Sveriges styrande organ, är därtill inte endast beroende av riksdagen för sitt existensberättigande, en reell opposition måste också existera.³⁷

Regeringsformen fortsätter:

Den offentliga makten ska utövas med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet. Den enskildes personliga, ekonomiska och kulturella välfärd ska vara grundläggande mål för den offentliga verksamheten. Särskilt ska det allmänna trygga rätten till arbete, bostad och utbildning samt verka för social omsorg och trygghet och för goda förutsättningar för hälsa. Det allmänna ska främja en hållbar utveckling som leder till en god miljö för nuvarande och kommande generationer. Det allmänna ska verka för att demokratins idéer blir vägledande inom samhällets alla områden samt värna den enskildes privatliv och familjeliv.³⁸

Här ser vi spåren av den liberala traditionens idé om hur ”det allmänna”, eller den ”offentliga verksamheten”, verkar för att trygga den enskilda individens frihet och värdighet på det kulturella, ekonomiska och personliga planet. Värt att notera är att detta omfattar inte mindre än alla samhällets områden. Så kan den svenska demokratins ideal karaktäriseras.

3.1 Några tendenser och paradoxer

Den svenska demokratin måste rimligtvis inordnas i ett socialt och historiskt sammanhang som inte är begränsat till nationalstaten. I analysen är detta slutpunkten, det är därför viktigt att poängtera att de perspektiv som här presenteras inte på förhand är pålagda utan härledda ur den strukturella matris som den inledande analysen producerat och tjänar främst syftet som förklaringsmodeller.

Wendy Brown refererar till demokratin som en *tom signifikant* och menar att demokratins öppenhet skulle vara anledningen till dess popularitet, men ger också den alternativa

---

³⁶ SFS 1974:152, *Regeringsformen*, 1:1

³⁷ Larsson, 1994, s. 26-27

³⁸ SFS 1974: 152, *Regeringsformen*, 1:2

förklaringen att kapitalismen (demokratins ”icke-identiska tvilling”) skulle ha reducerat demokratin till ett varumärke – en image separerad från demokratins verkliga innehåll.³⁹ Ett antal senmoderna processer och krafter försvagar demokratin. *Kapitalets herravälde över politiken* belyser att företagets makt ökat till aldrig tidigare uppnådda nivåer. Enligt denna tendens kännetecknas den moderna demokratin av att näringslivets och statens makt smälter samman. Som en följd har också demokratins främsta symbol, det fria valet, blivit föremål för ett sammelsurium av marknadsföring och management. Vidare innebär den nyliberala politiska rationaliteten att demokratins principer (likhet inför lagen, politisk och medborgerlig jämlikhet, et cetera) bytts ut mot marknadens kriterier (lönsamhet, effektivitet och avkastning). Den *nyliberala rationalitetens undanträngning av den demokratiska rationaliteten* innebär till sist bortfallet av *demos* i demokrati, och vad som kvarstår är en ”marknadsdemokrati”. Den ökade makt som tillfallit domstolar och rättsexperter i den demokratiska beslutsprocessen, *politikens juridifiering*, är ytterligare en försvårande tendens.⁴⁰

Globaliseringens erodering av nationalstaten för med sig att nationalstatens suveränitet undermineras av globala flöden av kapital, människor, idéer, varor, politiska och religiösa lojaliteter, et cetera. I tillägg tänjer globaliseringen på gränser: ”För att folket ska kunna styra över sig själv måste det finnas en identifierbar kollektiv enhet (...) över vilken makten utövas.”⁴¹ Den sista kraften som allvarligt inverkar på demokratin är *säkerhetsfixeringen*. På samma sätt som den nyliberala politiska rationaliteten premierar marknadens kriterier, premieras här säkerhetsåtgärder som begränsningar i rörelsefriheten och tillgången till information. Permanenta krig som aldrig formellt förklaras kompletterar bilden.⁴² För Michael Hardt och Antonio Negri är de permanenta krigen inte någon tillfällighet. Det *permanenta krigstillståndet*, eller den *väpnade globaliseringen*, förstås bäst inom ramarna för en ny global maktform – *imperiet*. Imperiet är en nätverksmakt vars beståndsdelar är dominerande nationalstater, övernationella aktörer och storföretag som sinsemellan är hierarkiskt ordnade men likväl beroende av varandra och måste ständigt samarbeta för att upprätthålla den globala ordningen. I en sådan värld är det permanenta kriget är ett viktigt styrinstrument.⁴³

Hardt och Negri ger oss också insikter som fördjupar vår förståelse av den demokratiska omdaning som ägde rum under 1700-talet. Två politiska innovationer sticker ut. Den ena var

---

³⁹ Brown, 2010, s. 55. En *tom signifikant* förstås som ett begrepp ”...till vilken var och en kan knyta sina drömmar och förhoppningar.”

⁴⁰ Ibid, s. 57-59

⁴¹ Ibid, s. 60

⁴² Ibid, s. 59-61

⁴³ Hardt & Negri, 2007, s. 10-11

utvidgningen från den antika demokratins *de mångas* till *allas* styre; demokrati innebar helt enkelt "...allas styre genom alla". Med detta följde nya föreställningar om frihet och jämlikhet – "[a]tt styra genom oss alla blir möjligt först när vi kan göra så med lika maktbefogenheter, när vi är fria att agera och välja som vi själva finner bäst."⁴⁴ Den andra stora innovationen var idén om *representation*. Den politiska representationen fyller en dubbel funktion i dess egenskap av *disjunktiv syntes*; den både kopplar samman och separerar folket från de folkvalda.⁴⁵ Politisk representation förutsätter därför ett visst mått av alienation.⁴⁶

Framförallt var dessa innovationer en reaktion på den skalförändring demokratins begrepp och praktik stod inför – från den grekiska stadsstaten där direkt demokrati var en reell möjlighet till en demokratisk form som skulle fungera inom den mycket vidare nationalstaten. Nya institutionella former krävdes. Ett sådant "skalproblem" står demokratins begrepp och praktik återigen inför, då det gäller att återuppfinna demokratin inom en globaliserad värld.⁴⁷

Två demokratiska paradoxer är också av intresse. Till att börja med inbegriper demokrati som idé en universell inklusivitet, men samtidigt avtecknas alltid demokratin mot en "dold insida" eller ett "utelämnat skikt" och en "konstitutiv utsida" eller en "ickedemokratisk periferi" (barbarer, kommunister, islamister, terrorister, för att ta ett axplock).⁴⁸ Det är särskilt i ljuset av denna paradox, och att globaliseringen tänjer på gränser, som vi måste förstå det lilla, men inte för den sakens skull mindre viktiga, bidraget från Žižek, som observerar tendensen att i mötet med globaliseringens "sanning" överallt "...bygga nya fördämningar och murar."⁴⁹

Den andra paradoxen kan formuleras som följer. Å ena sidan är den moderna demokratins centrala löfte frihet, vilket betraktas som en universell mänsklig strävan. Demokratin är den enda form av styre som kan ge oss denna frihet eftersom vi där själva skapar de makter som inverkar på oss. Å andra sidan är denna fria människa en privilegierad människa (oftast man, vit, et cetera) som tillåtit och upprätthållit demokratins hierarkier och ojämlikheter. Det finns alltså ett element av ofrihet i demokratins frihet.⁵⁰ En passande formulering är "[k]ruxet är att världen, såsom den framträder för oss, *inte är* allas värld."⁵¹

---

⁴⁴ Hardt & Negri, 2007, s. 285

⁴⁵ Ibid, s. 285

⁴⁶ Žižek, 2010, s. 128

⁴⁷ Hardt & Negri, 2007, s. 280

⁴⁸ Brown, 2010, s. 61-62

⁴⁹ Žižek, 2010, s. 118

⁵⁰ Brown, 2010, s. 61-63

⁵¹ Badiou, 2010, s. 19

3.2 Låt fler forma framtiden!

Betänkandet av 2014 års Demokratiutredning, *Låt fler forma framtiden!*, är produkten av en utredning tillsatt av den svenska regeringen i syfte att utreda hur engagemanget inom den representativa demokratin kan stärkas och hur individens möjligheter till inflytande över det politiska beslutsfattandet kan stärkas mellan valen. Här behandlas frågor om inflytande och påverkan utifrån två perspektiv – de förtroendevaldas möjligheter till inflytande inom den representativa demokratins beslutsformer, och den enskilde individens möjligheter till inflytande mellan de allmänna valen. Inflytande och påverkan utövas antingen genom formella påverkanskanaler (folkomröstningar, medborgarförslag, medborgardialoger och remissvar) eller informella påverkanskanaler (demonstrationer, mediekampanjer, namnsamlingar, eller direkt kontakt med politiker). Vidare behandlas frågor om representation, och då i synnerhet i vilken utsträckning de folkvalda återspeglar befolkningens sammansättning, så kallad social representativitet. Utöver detta beskrivs de samhällsförändringar (globala och nationella) som kan komma att påverka demokratin på sikt. Utredningen är ”...både en redogörelse för tillståndet i demokratin och en samling förslag, bedömningar och rekommendationer till hur demokratin kan utvecklas och förstärkas.”⁵²

Mer utförligt behandlas utredningens innehåll i den inledande delen av analysen, men det kan redan här vara på sin plats att ge en antydan om dess innehåll. Av särskilt intresse för detta arbete har de avsnitt som redogör för utredningens utgångspunkter, demokratins grundläggande principer, och de centrala begreppen *inflytande*, *delaktighet* och *representativitet* varit. Betänkandet innehåller också en diskussion om olika demokratiideal (främst representativ demokrati och deltagardemokrati).⁵³ Utsagor som säger att det är nödvändigt att med demokratins mekanismer skapa konsensus bakom beslut, inte bara för politiken, utan ”...för hela vårt samhälle”⁵⁴ betraktas redan inledningsvis som problematiska.

Utifrån de metodologiska och teoretiska utgångspunkter angriper vi texten som en *social symbolhandling* – det vill säga, som en föreställd lösning på en verklig social motsägelse. I ett första skede betraktas texten utifrån sin inre struktur och sina inre relationer. I ett andra skede är förhållningssättet något annorlunda, då kommer texten att behandlas som en handling, eller en gest, som endast förstås till fullo om det sätts i samband med ett socialt tillstånd.

---

⁵² SOU 2016:5, s. 27-28

⁵³ Ibid, s. 73-115

⁵⁴ Ibid, s. 30

Held påpekar att samhällsvetenskaperna sedan 1800-talet levt under premissen att demokrati bäst studeras på ”vetenskapliga” grunder. Konsekvensen är att rent empiriska perspektiv dominerat studiet av demokratin.⁵⁵ Utredningen som här är satt under lupp utgör inget undantag. Generellt sett har studiet av politiska texter ägnat förhållandevis lite uppmärksamhet åt textens meningsbärande utformning, men om vi går med på att all språklig framställning för med sig vissa strukturer och innebörder i ett intrikat nät av mening, så finns det skäl att anta att studiet av politiska texter borde ägna detta större uppmärksamhet. Vidare, om det är ideologikritikens syfte att studera tänkandets sociala formationer så måste man, i viss mån, redovisa dess historiska tillkomsthistoria och ursprung.⁵⁶ Så kan vi argumentera för relevansen av det valda angreppssättet; ett angreppssätt som först ser till den begreppsliga konstruktionen för att senare förstå den i ljuset av en social verklighet.

4. Ideologins tillblivelse

Vi börjar med en kortfattad redogörelse för ideologibegreppets uppkomst och historiska ”böljegang.”⁵⁷ Om inte annat för att det finns en lustig beröringspunkt mellan den och Robespierres mening att det gällde att föra ”...den demokratiska republiken till triumf och att utan medömkan straffa dess fiender.”⁵⁸ Mot bakgrund av detta håller Antoine Destutt de Tracy, den 21 april 1796, ett anförande inför nationalinstitutet i Frankrike där han presenterar en ny vetenskap där alla ”...upplysta vetenskaper skulle samlas”, där summan av allt vetande, både principen för hur man når obetingad kunskap samt ett kompendium över alla samlade kunskaper, skulle tjäna som underlag för att med vetenskaplig precision fastställa den rätta vägen att gå framåt. Denna vetenskap kallade Tracy ideologi.⁵⁹ Efter inledande framgångar för Tracy och hans meningsfränder kom allt att ställas på ända då Napoleon Bonaparte, som inledningsvis uppskattat all assistans i kampen mot sina politiska motståndare, kom att ändra uppfattning och istället betrakta ”ideologerna” som en samling världsfrånvända idealister och ideologi som ”svärmeri” och ”löjeväckande principfasthet.”⁶⁰ Begreppet, som sedermera kom att exporteras till Tyskland där det fick betydelsen ett abstrakt filosofiskt system

---

⁵⁵ Held, 1997, s. 25

⁵⁶ Eagleton, 2007, s. 106

⁵⁷ Sven-Eric Liedman menar att ”[i]deologibegreppets historia framstår som en böljegang.” (Liedman, 1989, s. 19)

⁵⁸ Barry m.fl., 2001, s. 17

⁵⁹ Liedman, 1989, s. 13

⁶⁰ Ibid, s. 13

överhuvudtaget, är alltså en produkt av förhållanden präglade av konflikt och uppkom, paradoxalt nog, som en "...ideologisk kritik av ideologi."⁶¹ De två vardagliga förståelserna av begreppet är att ideologi är ett system av idéer vilket som helst, eller något falskt och illusoriskt.

Såsom Bonaparte kritiserade Tracy och de andra ideologerna för deras överdrivna tillit till förnuftet och rationaliteten, kom också Karl Marx och Friedrich Engels att kritisera den tyska idealismens filosofiska system.⁶² I Tyskland förstods ideologi som ett abstrakt filosofiskt system vilket innebar ett starkt idealistiskt förhållande till världen där idéerna hade företräde framför verkligheten: "Tyskarna, sades det nu, hade skapat 'ideologier' där fransmännen skapat revolutioner och engelsmännen industrier."⁶³

4.1 Ideologi som strukturellt begränsat tänkande

"Begreppet ideologi är", skriver Henri Lefebvre i *Marx sociologi*, "ett av de mest originella och omfattande som Marx infört. Det är också ett av de svårtillgängligaste och dunklaste, fastän det blivit allmänt vedertaget."⁶⁴ Här följer heller ingen uttömmande bild av begreppet, utan endast en bild av hur begreppet förstås inom ramarna för denna text.⁶⁵

I *Den tyska ideologin* gör Karl Marx och Friedrich Engels upp räkningen med tanken om idéns primat. De tyska idealisterna tog sin utgångspunkt i en idé efter vilken det antogs att verkligheten kunde stöpas. Marx och Engels menar att man istället måste ta sin utgångspunkt i de "verkliga förutsättningarna" såvida dessa förutsättningar inte bara innefattar människans förutsättningar som de är av naturen utan också "...sådana som skapats genom deras egen handling."⁶⁶ Produktionen av föreställningar och idéer är ouplösligt sammanbunden med människans materiella villkor och praktiker. Då detta förhållande "...ställs på huvudet som i en camera obscura, så uppstår detta (...) naturligt ur deras historiska livsprocess."⁶⁷ De låter sig frikopplas från de sociala praktiker genom vilka de skapats och framstår som autonoma och oberoende från människan och samhället.

Marx och Engels tar också fasta på antagonismen mellan olika sociala klasser. Inte bara produktionen, den mänskliga aktiviteten, utan klassförhållandena spelar också en viktig roll i

---

⁶¹ Eagleton, 2007, s. 66-68 och 64. Min översättning

⁶² Ibid, s. 70

⁶³ Liedman, 1989, s. 14

⁶⁴ Lefebvre, 1968, s. 64

⁶⁵ För en uttömmande genomgång av begreppets mångfald se Eagleton, 2007

⁶⁶ Marx, 1995, s. 134

⁶⁷ Ibid, s. 140

formandet av det mänskliga medvetandet. I kampen om makt är det av yttersta vikt att först överta den politiska makten och därefter framställa sitt eget intresse som allmänt intresse: ”Den härskande klassens tankar är under varje epok de härskande tankarna, dvs. den klass som är den härskande *materiella* makten i samhället, är samtidigt dess härskande *andliga* makt.”⁶⁸ Dessa tankar, som i själva verket har sin grund i de materiella förhållandena och därmed är den härskande klassens tankar, måste framställas som en ”evig lag”, gemensam för alla samhällets medlemmar.

I denna tappning framstår således ideologin som en ”dubbel rörelse” – omkastning och förskjutning; dels tillskrivs idéer prioritet i det sociala livet, dels frikopplas de ifrån det.⁶⁹

Marx själv talar sällan om ideologi. I den utsträckning han gör det är det i en betydelse som är utbytbar med filosofi (om filosofen i fråga är idealist). Så är fallet i *Den tyska ideologin*. Däremot har de idéer han presenterade utövat ett stort inflytande på den senare ideologiforskningen; och den idé som haft störst genomslagskraft är den om *varans fetischkaraktär*. På samma sätt som i det föregående kan vi här se hur ett omkastat förhållande framträder som naturligt. En vara ser först ut som en självklar sak, säger Marx, men så snart den antar varuform erhåller den ”övernaturliga egenskaper”.⁷⁰ Värdet på en vara är ingen inneboende egenskap utan produceras av den mängd mänskligt arbete som nedlagts i den, de är produkter av mänskligt arbete.⁷¹ Varans fetischkaraktär består däri att ”...varorna för människorna återspeglar deras eget arbetes samhällliga karaktär som en objektiv egenskap hos själva arbetsprodukterna.”⁷² Det vill säga, *varufetischismen* bygger på en logik där det som är av människan producerat framstår som något som innehar ett värde i sig själv. Denna omkastning liknar i mångt och mycket den vi stötte på i *Den tyska ideologin*. Idén om varufetischismen rymmer ytterligare en insikt.

Denna fetischkaraktär hos varan är genom varuproduktionen oupplösligt förenad med det kapitalistiska produktionssättet. Illusionen uppstår alltså inte som en produkt av ”ideologers” illvilja, utan som sprungen ur den sociala strukturen själv. Denna insikt har Slavoj Žižek utpekat som teorin om varufetischismens mest bestående bidrag; ”...what is really a structural effect

---

⁶⁸ Marx, 1995, s. 160-161

⁶⁹ Eagleton, 2007, s. 78

⁷⁰ Marx, 2013, s. 62. En ”vara” är först och främst ett ”yttre föremål” som ”tillfredsställer mänskliga behov av något slag”, oavsett och oberoende av om dessa behov har ”sitt upphov i magen eller fantasin.” I kapitalistiska samhällen ger sig rikedom till känna som en ”oerhörd varuanhopning” och varan är dess ”elementarform.” (Ibid, s. 31)

⁷¹ Boglind m.fl., 2009, s. 79

⁷² Marx, 2013, s. 63

(...) appears as an immediate property of one of the elements, as if this property also belongs to it outside its relation with other elements.”⁷³

Vad som belyses är alltså motsägelser och relationer inneboende i, och producerade ur, det sociala systemet; det är snarare en brist hos samhället, än en felaktig bild av samhället.⁷⁴

I *Historia och klassmedvetande* utvidgar Georg Lukács denna logik till ett ”...strukturellt problem för det kapitalistiska samhället i alla dess manifestationer.”⁷⁵ Varufetischismens problem är fortfarande specifikt för den moderna kapitalismen, däremot är det inte längre begränsat till varuproduktionen utan omfattar likaså politiken, vetenskapen och andra delar av samhällslivet.

Den mekanisering och rationalisering⁷⁶ som innebär att arbetsprocessen styckas upp i ”detaljoperationer” och ”mekaniskt upprepas”, innebär inledningsvis förlusten av arbetarens förhållande till arbetsprodukten. Arbetaren inordnas på den rationella kalkylens grund i ett slutet rationellt system. Denna uppstyckning kommer efter vart att söka sig ”...ända in i arbetarens själ.” Som en del i denna väv av rationella specialsystem kommer människans person på sin höjd att betraktas som ”felkälla”, och inför de lagar och scheman hen underordnas står människan (eftersom det redan på förhand är uträknat vilken funktion hen kommer att fylla) fullkomligt maktlös och kommer därför att ha som enda alternativ att inta en rent *kontemplativ* attityd.⁷⁷

Människans hela medvetande präglas av dess [varuformens] struktur. Hennes egenskaper och hennes förmåga uppgår inte längre i personlighetens organiska enhet, utan framstår som ”ting”, vilka människan ”äger” och ”externaliserar” på samma sätt som objekten i omvärlden.⁷⁸

Denna process kallar Lukács *reifikation* och den omfattar både individens förhållningssätt till sig själv och till omvärlden. Om ”människornas tillfälliga medvetande” skriver Lukács:

Det uppträder å ena sidan som något, vilket *subjektivt* med hänsyn till den sociala och historiska situationen är berättigat och förståeligt och alltså ’riktigt’, men samtidigt som *objektivt* missar den sociala utvecklingens väsen, inte fångar eller adekvat uttrycker detta, och som därför är ett ’falsk’ medvetande. Å andra sidan uppträder samma medvetande under samma förhållande så, att det

---

⁷³ Žižek, 2008, s. 19

⁷⁴ Eagleton, 2007, s. 85-87

⁷⁵ Lukács, 1971, s. 139

⁷⁶ Ett begrepp som hämtas in från Max Weber vilket avser ”...en tilltagande systematisk behärskning av verkligheten med hjälp av tilltagande precisa, abstrakta begrepp.” (citerad i Boglind m.fl., 2009, s. 181)

⁷⁷ Lukács, 1971, s. 145-147.

⁷⁸ Ibid, s. 161

subjektivt förfelar de mål, som det själv satt upp för sig, medan det befrämjar och uppnår den sociala utvecklingens okända och inte avsedda *objektiva* mål.⁷⁹

Ideologi förstås utifrån Lukács och Marx bäst i termer av ett *strukturellt begränsat tänkande* snarare än medvetna eller omedvetna snedvridningar. Vad Lukács sätter fingret på är av yttersta vikt. Den systematiska felsyn, som framkallas av det reifierade medvetandets struktur, producerar vad Lukács kallar (*det borgerliga*) *tänkandets antinomier*. För att slippa konfrontera samhällets brister är ett mått av illusion nödvändigt, genom denna illusion döljs samhällets konflikter under ett lager av till synes fristående system och processer. Marx påpekade angående staten, som han betraktade som en rätt igenom ”illusorisk gemenskap”, att ”...alla strider inom staten, striden mellan demokrati, aristokrati och monarki, striden om valrätten osv., osv., inte är någonting annat än illusoriska former av de verkliga strider som de olika klasserna utkämpar med varandra.”⁸⁰

Förhållandet till de *begrepp* som är avgörande för människans orientering och förståelse av sin ställning i världen förklaras enligt följande schema. Fastän det borgerliga samhället har gjort sig av med alla förklaringar om det sociala livet, produktionen och kunskapen därom, som innebär en övermänsklig eller transcendent instans och istället börjat betrakta detta som en mänsklig skapelse, måste denna skapande människa vara en isolerad, individuell, och egoistisk människa varmed den sociala handlingens ”verksamhetskaraktär” går förlorad. I och med detta konfronteras människan i det kapitalistiska samhället med den av människan producerade verkligheten som något extern och yttre i förhållande till sig själv, som dessutom består av lagar som människan själv i bästa fall kan utnyttja i sitt eget intresse, men aldrig i grunden förändra. Människans kunskap blir en kunskap som sträcker sig till en kunskap om dessa lagar och en kunskap om sin egen relation till dessa lagar. Så leder reifikation till förvrängningar, antinomier, i förhållande till de begrepp som är grundläggande för människan och samhället.⁸¹

---

⁷⁹ Lukács, 1971, s. 98-99

⁸⁰ Marx, 1995, s. 147

⁸¹ Lukács, 1971, s. 202-205

4.2 Ideologisk tillstängning

Denna brist i förmågan att förena tar Fredric Jameson vidare i *Det politiska omedvetna*. Via Marx och Lukács kan vi betrakta ideologi som sprunget ur det sociala systemet själv i termer av ett strukturellt begränsat tänkande. Jameson förstår utifrån dessa texter som en plats för *ideologisk tillstängning*, det vill säga som en ideologisk strategi (omedveten eller medveten). Men, som redan påpekats, så kan man inte inskränka sig till att betrakta en text i dess formella struktur, utan texten måste ses som en *symbolhandling* – en "...imaginär lösning på en verklig kontradiktion."⁸² En text betraktas då som ett uttryck som svarar mot en djupare liggande och mer grundläggande social motsägelse eller konflikt. Vid uttolkningen, som sker i två steg, förskjuts texten från att först betraktas som struktur till att ses som en gest eller en handling.⁸³ Motsägelsens fundamentala roll består i att den först betraktas som en olöslig paradox (antinomi) inom ramarna för textens struktur, sedan som en handling i en social kamp.

Vi låter en scen ur Lewis Carrolls *Alice i underlandet* illustrera oförmågan att uppfatta helheten. När Alice, ganska nyanländ i Underlandet, blir ombedd av P. Kanin (som misstagit henne för att vara Marianne) att hämta ett par handskar och en solfjäder säger hon på vägen: "Så förvånad han ska bli, när han kommer underfund med vem jag är". Väl hemma hos P. Kanin dricker Alice i sedvanlig ordning ur en liten flaska och börjar genast växa. Hon växer så till den milda grad att hon, för att få plats i det lilla rum hon befinner sig, blir tvungen att sticka ut ena armen genom fönstret, och upp sitt ena ben genom skorstenen. När P. Kanin, otålig av att ha behövt vänta alltför länge, kommer hem och får syn på det som tränger sig ut ur husets diverse öppningar tillkallar kaninen sin betjänt, Pat (som håller på att gräva upp äpplen):

- Hör du, Pat, vad är det där i fönstret?
- Det är en arm, ers nåd.
- En arm, din gås! Har du någonsin sett en som är så stor? Den fyller ju hela fönstret.
- Det gör den, ers nåd, men det är ändå en arm.
- Hur som helst så har den inget där att göra. Gå och ta bort den!⁸⁴

Så låter vi P. Kanin avsluta denna del, med vissheten om att kroppen kommer att vara kvar efter det att armen avlägsnats.

---

⁸² Jameson, 1994, s 110

⁸³ Ibid, s. 118

⁸⁴ Carroll, 2015, s. 41-46

5. I språket finns endast skillnader

Den semiotiska tradition jag framdeles kommer att uppehålla mig vid härstammar från lingvisten Ferdinand de Saussure. Det kan vara nyttigt att framhålla några av dennes idéer då andra teoretiker vi senare ska bekanta oss med delvis och på olika sätt byggt vidare på dessa. I grunden var Saussure lingvist, men han skisserade ändå konturerna till en vetenskap som skulle studera ”...tecknens liv inom den sociala samvaron.”⁸⁵ Denna vetenskap kom att kallas *semiologi*. *Semiotik*, som här används, har ett delvis annat ursprung men fungerar idag som ett paraplybegrepp för båda traditionerna. Klart är att man inom semiotiken studerar hur mening produceras och reproduceras, och hur verkligheten representeras.⁸⁶

Tecknet är föreningen av två enheter, innehåll eller begrepp (*signifié*) och uttryck (*signifiant*). Uttrycket kan här exemplifieras av ett ord (vilket som helst) och begreppet är den ”psykologiska avbilden” av detta. Dessa kan inte separeras från varandra och tagna tillsammans konstituerar de tecknet. De ”...är ett tecken bara därför att det [uttrycket] bär med sig begreppet”, tecknet är ”...resultatet av associationen mellan uttryck och innehåll.”⁸⁷ En egenskap som tecknet besitter är värt att nämna, *tecknet är godtyckligt*. Detta betyder att det inte finns någon naturlig förbindelse mellan uttrycket och begreppet. Att föreningen av de två beståndsdelarna inte är resultatet av en naturlig förbindelse får inte överdrivas, att tecknet är godtyckligt betyder inte att det är fritt för alla och envar att använda det enligt eget godtycke, tvärtom vilar språket till stora delar på konventioner och kollektiva vanor.⁸⁸ Språket är en social institution.

Vidare delas språket in i *langue* (språket som struktur) och *parole* (språket i dess manifestering). *Parole* är tillämpningen av konventioner och den tillfälliga kombinationen av tecken, kort sagt språkanvändning.⁸⁹ *Langue* är det system av regler som existerar oberoende av den individuella användaren. Därmed inte sagt att de utesluter varandra, i praktiken råder det en växelverkan mellan dem. Genom att skilja *langue* från *parole* skiljer man på vad som är socialt och gemensamt från vad som är ett individuellt och tillfälligt yttrande. Förtjänsten med denna distinktion är att ett språkligt uttryck kan förstås som sprunget ur en underliggande struktur.

---

⁸⁵ Saussure, 2015, s. 39

⁸⁶ Chandler, 2007, s. 2

⁸⁷ Saussure, 2015, s. 97

⁸⁸ Ibid, 98-101

⁸⁹ Barthes, 1967, s. 14-15

I tillägg måste språket förstås som ett nätverk av relationer. Tecken, som är språkets minsta beståndsdelar eller *konkreta enheter*, erhåller sitt värde eller betydelse endast i relation till andra tecken i ett system av tecken. Det är på grundval av denna insikt som Saussure säger att i ”...*språket finns endast i skillnader*.”⁹⁰ Den relation i vilken olika tecken står till varandra är en *opposition*, och relationen kan ingås enligt två slags förbindelser. Antingen *syntagmatiska* förbindelser, tecken är ordnade efter varandra i en kedja och kännetecknas av närvaro (*in praesentia*), eller *associativa* förbindelser, tecken är förbundna till varandra utifrån att de har ”något gemensamt” och kännetecknas av frånvaro (*in absentia*).⁹¹

Ett viktigt tillägg är att det inte räcker med att betrakta förbindelsen mellan olika tecken isolerade från varandra, det är nödvändigt att också betrakta delarna i förhållande till helheten. Språket bör betraktas på två sätt – dels som struktur, dels som ett koncentrat av en helhet och därför som socialt och historiskt till sin karaktär.⁹²

Utifrån Saussures definition av semiotik är ett par tillägg nödvändiga. Hos Saussure begränsas studiet av teckensystem till ett synkront studium; åtminstone är det den enda delen av språket som går att studera ”vetenskapligt”. För att undvika missförstånd intar denna studie istället Roland Barthes position och menar att semiotiken inte utesluter att man betraktar ”...helhetens och historiens nödvändiga principer” eftersom det inte är en fråga om eviga idéer utan snarare ”...idéer som befinner sig i en viss form.”⁹³ Således placeras semiotiken in som en del av ideologikritiken. När Barthes säger att ett yttrande varken är en lögn eller ett medgivande utan en ”böjning”⁹⁴, ska detta förstås i förhållande till vad som sagts ovan om att texten är en handling eller gest (rubrik 3.2). I samma anda förstår vi mening som en process, som produktionen av mening: ”The production of meaning is meaningful only if it is the transformation of a meaning already given.”⁹⁵

En andra detalj i Saussures teoretiska bygge som än så länge endast behandlats i förbigående, som Barthes har modifierat, är *begreppet*. Hos Saussure är begreppet främst den psykologiska avbilden av uttrycket. Begreppet blir därför ett rent psykologiskt fenomen. Hos Barthes får det en historisk och social karaktär. Begreppet som en ”viss kännedom om det

---

⁹⁰ Saussure, 2015, s.153

⁹¹ Ibid, s. 156-160

⁹² Greimas, 1993, s. 61-62

⁹³ Barthes, 2007, s. 204 och s. 205.

⁹⁴ Ibid, s. 222

⁹⁵ Greimas, 1987, s. x

verkliga”⁹⁶ definierades redan i problemformuleringen, till detta kommer att begreppet svara mot en viss funktion, alltid är motiverad och aldrig fullständigt godtycklig eller ”naturlig”.

5.1 Den semiotiska rektangeln och det politiska omedvetna

En teoretiker som tillhandahåller ett analytiskt verktyg för att kartlägga tänkandets gränser är Algirdas J. Greimas. Det finns, ska sägas, olika sätt att läsa denna teori och metod. Här förhåller vi oss i huvudsak till den uttolkning Fredric Jameson har gjort. Jamesons övergripande mening är att vad vi nu ska behandla är ett oöverträffat instrument för ”...utforskandet av textens dunkla semantiska och ideologiska beskaffenhet”⁹⁷, men endast under förutsättning att dess resultat ses som utgångspunkten för en historisk, social och politisk kritik.

Utifrån distinktionen mellan *langue* och *parole* och den binära oppositionen utvecklar Greimas ett teoretiskt ramverk och ett metodologiskt verktyg för att analysera *narrativa strukturer*. Kännetecknande för en narrativ struktur är att det som ett resultat av den uppkommer en rad återkommande egenskaper eller karaktärsdrag vilka gör det möjligt att upprätta en sorts förteckning över regelbundenheter.⁹⁸ De återkommande egenskaperna, i sin tur, vittnar om en underliggande *narrativ grammatik* eller *djupstruktur*. Antagandet som sedan görs, vilket framdeles kommer att tjäna som ett riktmärke, är följande; genom att organisera eller relatera de enskilda beståndsdelarna till varandra på ett relationellt sätt så fungerar analysen av narrativa strukturer som en *organisering av fantasin* som ytterst vilar på tillämpningen av kategorier härledda ur den sociala strukturen.⁹⁹

Grundvalen för dessa antaganden finner vi i den så kallade *semiotiska rektangeln* eller den *elementära betydelsestrukturen*. Vid konstruktionen av kulturella objekt följer det mänskliga medvetandet en väg som innebär att det börjar med enkla element och följer därefter en mer eller mindre komplex kurs som innebär mötet med en rad dilemman där val måste göras.¹⁰⁰ Denna kurs rör sig från det immanenta till det manifesta i tre principiella steg; i) *djupstrukturer*, som definierar de ”fundamentala existensvillkoren” för en individ eller ett samhälle; ii) *ytliga strukturer*, som bildar en sorts grammatik utifrån vilken det manifesta

---

⁹⁶ Barthes, 2007, s. 211

⁹⁷ Jameson, 1994, s. 81

⁹⁸ Greimas, 1971, s. 794

⁹⁹ Ibid, s. 799

¹⁰⁰ Greimas & Rastier, 1968, s. 86-87

språket arrangeras i diskursiva former som ändå är oberoende av uttrycket så länge som de (åtminstone teoretiskt sett) kan absorbera vilket innehåll som helst; iii) *manifestationens struktur*, som producerar och organiserar betydelser.¹⁰¹

Denna text intresserar sig främst för djupstrukturer, men gör för den sakens skull inget anspråk på att finna de ”fundamentala existensvillkoren” för människan och samhället. Däremot kommer en genomgående eller underliggande logik att eftersträvas som i sin tur måste förstås i förhållande till en social och historisk verklighet.

Ett andra antagande är att den binära oppositionen är den mest elementära utgångspunkten för mänsklig begreppsbildning.¹⁰² ”We perceive differences”, skriver Greimas, ”and thanks to that perception, the world ‘takes shape’ in front of us, and for our purposes.”¹⁰³ Men en binär opposition (till exempel demokrati/diktatur) rymmer också sina respektive motsägelser (icke-demokrati/icke-diktatur). Den semiotiska rektangeln når, eftersom den producerar fyra positioner istället för två, bortom den enkla binära oppositionen och blir därav ett mer dynamiskt verktyg. Inom ramarna för detta arbete tillämpas den semiotiska rektangeln enligt följande: de fyra genererade *begynnelsetermerna* uppkommer som resultatet av en grundläggande motsägelse eller antagonism, varpå olika lösningar att antingen försona eller på annat sätt undantränga eller överskrida denna motsägelse följer.

Greimas argumenterar angående Saussures lingvistik att det är postulatet om en strukturerad värld – att världen betraktas som ett ”...vidsträckt nät av relationer”¹⁰⁴ – och den epistemologiska konsekvensen att ett språkligt uttryck (*parole*) svarar mot en underliggande struktur (*langue*) som gör modellen möjlig att utsträcka bortom lingvistikens.

Den semiotiska rektangeln erbjuder ett sorts heuristiskt medel för artikuleringen av den underliggande strukturen, som alltså inte ska tas för att vara en objektiv uppsplattning av verkligheten eller de enda logiska möjligheterna, utan ett sätt att visualisera platsen för en ideologisk tillstängning: ”...a mechanism, which, while seeming to generate a rich variety of possible concepts and positions, remains in fact locked into some initial aporia or double bind that cannot transform from the inside by its own means”¹⁰⁵; det vill säga, artikulera vad Jameson kallar *det politiska omedvetna*.¹⁰⁶

---

¹⁰¹ Greimas & Rastier, 1968, s. 87

¹⁰² Hawkes, 2005, s. 71

¹⁰³ Greimas i Hawkes, 2005, s. 70

¹⁰⁴ Greimas, 1993, s. 58

¹⁰⁵ Greimas, 1987, s. 81

¹⁰⁶ Schleifer, 1987, s. xxi

6. Om metoden

I den analys som följer efter detta kommer det olika perspektiven ofta att löpa samman och ta formen av en fortlöpande diskussion. Enskilda stycken kommer att brytas loss ur den löpande texten för att efter bästa förmåga lokalisera texten, och hur denna förhåller sig till metoden, och till sist kommer den narrativa strukturen visualiseras och förklaras. Det kan ändå vara på sin plats att ta tillfället i akt att skissartat visa hur vi använder den semiotiska rektangeln. Låt oss därför identifiera ett stycke text som får fungera som ett illustrativt exempel på hur metoden tillämpas, men som också uppfyller ett syfte för den vidare analysen. Strängt taget vore det felaktigt att kalla detta avsnitt ”Om metoden”; det är lika mycket en del av analysen, om än ett sällsynt ingående sådant och helt säkert det enda av sitt slag. Den av staten tillsatta utredningen som vi här behandlar tolkar som sitt uppdrag att se hur deltagardemokratiska inslag kan samspela med och komplettera den representativa demokratin. Vid en första behandling av dessa två demokratiformer står det:

Frågan om demokratin huvudsakligen ska utövas genom ett representativt styrelseskick eller genom deltagardemokrati utgör en skiljelinje mellan två normativa föreställningar om demokratiskt beslutsfattande. (...) Den representativa demokratin ses som elitistisk medan deltagardemokratin är inkluderande och skapar möjligheter att påverka mellan valen. Förespråkare av den förstnämnda framhäver att den representativa demokratin är mer praktisk och bättre anpassad till det effektiva beslutsfattandet som det moderna och komplexa samhället kräver. Deltagardemokrater lyfter i stället fram etiska aspekter, t.ex. vikten av ett beslutsfattande som skapar mellanmänniskt förtroende, solidaritet och social tillit. Det finns anledning att nyansera föreställning om dessa två demokratiideal som motpoler. Deltagardemokrati är ett begrepp som omfattar olika former av medborgerligt deltagande där graden av direktinflytande skiftar. Det är en skillnad mellan direktdemokrati, vilken ger medborgarna möjlighet att fatta bindande politiska beslut, och deltagardemokrati, vilken ger medborgarna möjlighet att medverka i beslutsprocessen, men där beslutsmakten fortfarande ligger i de folkvalda församlingarna.¹⁰⁷

Om det konkreta förfarandet, vilket vi nu ämnar ta oss igenom, ger oss Jameson värdefulla anmärkningar, metodologiska principer och praktiska riktlinjer, vilka vi kommer till i nästa stycke. Utifrån dessa har det empiriska materialet kodats, kategoriserats och tematiserats. En vanlig kritik mot kodning som metod är att det skulle vara ett rent mekaniskt arbete där det till stor del handlar om att rutinmässigt applicera redan på förhand givna kategorier på ett givet material. Detta måste omgående bestridas. Att koda är *ett sätt* att möta sitt material, inte det

---

¹⁰⁷ SOU 2016:5, s. 84-85

enda *sättet*. Som så mycket annat i denna uppsats är det en tolkningsakt där man genom att uppmärksamma ett ord, en fras, en kategori eller ett stycke text söker fånga essensen i en utsaga eller ett stycke text.¹⁰⁸ Liksom den semiotiska rektangeln bör kodning som metod främst betraktas som en heuristisk resurs med vars hjälp man söker nya insikter och infallsvinklar.

Nu till de metodologiska riktlinjerna. Till att börja med handlar det om att upprätta en lista med termer som efter vart skall koordineras, denna lista bör varken någonsin betraktas som färdig eller vara utvald på förhand. I tillägg bör särskild uppmärksamhet ägnas de marginella termerna i denna lista.¹⁰⁹ Med anledning av dessa riktlinjer kodas materialet enligt den metod som heter *deskriptiv kodning*.¹¹⁰ Ett sådant angreppssätt fyller väl de kriterier som eftersträvas då det syftar till att summera det grundläggande ämnet för en passage eller ett stycke i en text, bli bekant med texten samt utveckla en grundläggande vokabulär. Enligt exemplet ovan noterar vi exempelvis att det rör sig om tre normativa föreställningar om demokrati; i) representativ demokrati, som ses som elitistisk men samtidigt praktisk och väl anpassad för ett effektivt beslutsfattande i ett komplext samhälle; ii) deltagardemokrati, som i motsats till den förra betraktas som inkluderande och ger goda möjligheter att påverka mellan valen. Deltagardemokrater betonar etiska aspekter såsom social tillit, mellanmänniskt förtroende och solidaritet; iii) direktdemokrati, om vilken vi inte får veta mycket annat än att den skiljer sig från deltagardemokrati genom att medborgarnas beslut är bindande. Värt att notera är att deltagardemokrati omfattar olika former av deltagande och att graden av inflytande varierar. Det är också av intresse att direktdemokrati i detta fall endast tjänar syftet som den bakgrund mot vilken deltagardemokratin avtecknas.

Dessa principer, som, om de genomförs väl, borgar för en öppenhet inför materialet och det eventuellt oväntade och avvikande beståndsdelarna däri, kompletteras av tre ”operativa moment”. För det första bör det inledande valet av de fyra begynnelsetermernas positioner noga övervägas av den enkla anledningen att den semiotiska rektangeln inte är en symmetrisk konstruktion, tvärtom så föreslår man därigenom ett förhållande av över- och underordning. För vår del innebär detta steg en enkel ekvation grundad i utredningens syfte. Syftet är att se hur deltagardemokratiska inslag kan samverka med den representativa demokratin, och även om dessa inte utgör en formell eller klassisk opposition så är det dessa två normativa föreställningar om demokrati man utgår från inom ramen för utredningen. Således utgör de den initiala *oppositionen*. Den representativa demokratin måste betraktas som överordnad

---

¹⁰⁸ Saldana, 2013, s. 2-4

¹⁰⁹ Jameson i Greimas, 1987, s. xv

¹¹⁰ Saldana, 2013, s. 87-91

deltagardemokratin eftersom den senare endast bereds plats i den mån den kompletterar den representativa demokratin. Direktdemokratin, som bara tjänar som ”konstitutiv yttre”, erhåller den tredje begynnelsetermens position. Nästa operativa moment är att de fyra begynnelsetermerna bör begripas som mångtydiga; var och en ska bära med sig sina egna associationer, och inte någon av dem skall innebära en enkel, entydig gräns mot någon annan term. Detta ”praktiska imperativ” är nödvändigt för att täcka in ett så stort begreppsligt fält som möjligt så att nya element eller begreppsliga förskjutningar registreras. Eller, som Jameson uttrycker det, ”...embrace the slippage within terms.”¹¹¹ Det sista operativa momentet gäller den sista termen. Denna är den mest kritiska punkten i rektangeln och är den som bör bevaras öppen längst.¹¹² Utifrån det begränsade exempel som här behandlas kan denna term inte inordnas, av den anledningen att den inte finns i texten.

I en ansats att uppfylla dessa kriterier på ett så systematiskt sätt som möjligt använder jag mig av två ytterligare metoder för kodning. *Kontrakodning*¹¹³ faller sig ganska självklar givet den vikt som tillskrivits motsägelser och relationer – verkligheten ska ju trots allt betraktas som ett vidsträckt nät av relationer. Utifrån det exempel vi rör oss med har vi å ena sidan att göra med två motsatta föreställningar om demokrati, å andra sidan har vi givetvis att göra med två i sig fullständigt förenliga föreställningar; den representativa demokratin förutsätter ett visst deltagande, och inom deltagardemokratin tillkommer beslutsmakten i sista instans fortfarande de folkvalda församlingarna. Poängen med att koda på detta viset är att vi fastställer grunden för den narrativa strukturen hos en viss politisk fantasi, men också att vi antar att det existerar en asymmetrisk balans mellan termerna vilket lämpar sig väl vid kritiska studier.

Därutöver används *tematisering av data*.¹¹⁴ Detta betyder att fraser behandlas utifrån vad de handlar om, eller vad de *betyder*. Inte heller detta innebär att man helt enkelt kategoriserar och organiserar materialet, istället utgör detta en viktig del av uttolkandet av ett fenomen. Vägen till den underliggande strukturen går via språket i dess manifestering och ett tema kan vara antingen *manifest* (direkt observerbart) eller *latent* (som ett underliggande antaganden). En fullgod definition är att ett tema är *en abstrakt enhet som skänker mening och identitet till en återkommande erfarenhet och dess varierande manifestationer. Som sådant fångar och förenar ett tema naturen eller basen för erfarenheter till en meningsfull helhet.*¹¹⁵ På den

---

¹¹¹Jameson i Greimas, 1987, s. xvi

¹¹² Ibid, s. xv-xvi

¹¹³ Saldana, 2013, s. 115-119

¹¹⁴ Ibid, s. 175-183

¹¹⁵ Saldana, 2013, s 175-176

manifesta nivån är teman något vi omedelbart förnimmer – i det givna exemplet är det möjligt att identifiera temat som ett närmande mellan representerade och representanter, eller som en önskan om ett bredare medborgerligt deltagande och inflytande – på den latent nivå innebär ett tema en djupare förståelse av någontings mening – här hävdar vi att det demokratiska begreppet begränsas till, eller sluter sig kring, den representativa demokratin. Tematiseringen innebär framförallt tolkande, produktionen av insikter och upptäckter genom vilka man försöker fånga ett fenomen. Överlag utgår de metoder jag valt inte från på förhand utarbetade teman, kategorier och koder utan låter teman, kategorier och koder uppstå ur materialet.

Utifrån detta korta exempel och redogörelse för metoden är det möjligt att till sist låta den semiotiska rektangeln framträda (se nedan). Från den inledande skillnaden mellan en elitistisk men praktisk och effektiv representativ demokrati å ena sidan, och en inkluderande och etisk demokrati där det finns möjligheter att påverka politiken mellan valen å andra sidan, upprättar vi oppositionen. Ståendes inför en paradox producerar medvetandet ”lösningar” då berättelsens olika delar kan lösas från varandra.¹¹⁶ Som vi ser har jag, utifrån denna trots allt otillräckliga information, låtit den representativa demokratin elitistiska drag avfalla, likaså har deltagardemokratin etiska aspekter avfallit. Under analysen kommer vi se hur andra motsägelser gör sig gällande, men just nu räcker det med att vi identifierat det problematiska i själva utredningens utgångspunkt.

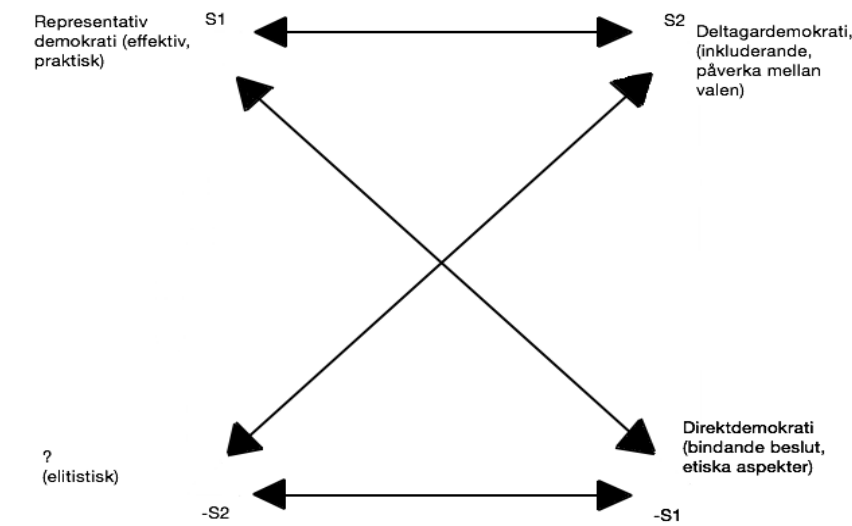
Vad som slutligen kan poängteras, nu när vi ser rektangeln framför oss, är att denna matris upprättas som ”...the correlating of two categories of opposites.”¹¹⁷ En hierarkisk ordning upprättas mellan S1 och S2 och mellan -S1 och -S2, dessa är oppositioner. Dessa två termer förutsätter också sin egen motsägelse: S1 står i denna relation till -S1 och S2 till -S2. En komplementär relation upprättas mellan å ena sidan S1 och -S2, och å andra sidan S2 och -S1, där -S1 och -S2 förutsätter S2 respektive S1. S1 och S2 kan definieras negativt genom -S2 och -S1, och genom att förutsätta de två inledande termerna förutsätter man också de sista två termerna.¹¹⁸

---

¹¹⁶ Jameson, 1994, s. 205

¹¹⁷ Greimas & Rastier, 1968, s. 88

¹¹⁸ Ibid, s. 89-90

7. Analys och diskussion: några inledande ord

Hittills har de metodologiska och teoretiska antagandena med vilka denna studie närmar sig betänkandet av 2014 års Demokratiutredning utvecklats i syfte att förstå betänkandet i termer av en gest eller en handling, som uttryck för en specifik politisk fantasi. Utgångspunkten tas i Lukács formel, som också får tjäna som ledtråd, att det inte finns någon oskyldig världsåskådning. Det hör nämligen inte till ovanligheterna att demokratin betraktas som något givet och naturligt: ”Det framgår tydligt av regeringsformen att folkstyrelsen ska förverkligas genom ett representativt styrelseskick och det finns också en stark opinion för den representativa demokratin i Sverige.”¹¹⁹ Det förhållningssätt som här anlagts bär också med sig insikten att den text som du nu tittar på så att säga förvandlar sitt studieobjekt längs vägen, skriver om den eller ”översätter” den.

Det heter i betänkandet att politiken idag är ”...mindre ordnad och överblickbar (...), präglad av lobbyverksamhet och mindre synliga nätverk.”¹²⁰ Observationen som sådan invänder vi inte emot, däremot så skiljer den sig från vår ståndpunkt på ett viktigt sätt. Där man vid detta konstaterande kapitulerar inför ett ”faktum”, kräver det valda tillvägagångssättet att vi betraktar denna mindre ordnade och överblickbara politik som en produkt av det samhällsliga livets dynamik.

Med risk för att påpeka det självklara så innebär ett företag som detta en viss reduktion. Anledningen är denna; om konstruktionen av demokratin begrepp kan tänkas utifrån idén om en narrativ struktur så medför det antagandet att en grundläggande motsägelse kommer att alstra

¹¹⁹ SOU 2016:5, s. 85

¹²⁰ Ibid, s. 336-337

ett återkommande mönster, som visserligen antar olika uttryck på olika nivåer, men ändå vittnar om en underliggande djupstruktur.

Analysen disponeras enligt följande. Till en början diskuteras utredningens grundläggande principer och begrepp, vilka vi i någon mån förhåller till den moderna demokratins predikament såsom det framlagts ovan (se rubrik 3.1). Ambitionen är ändå att behålla utredningens begreppsliggörande i centrum. Därefter följer en diskussion om några karaktäristiska drag i form av några grundläggande antinomier. Ur dessa upprättas vi den narrativa strukturen och visualiserar den på samma sätt som ovan. Till sist följer återigen en utvidgning av demokratins begrepp utifrån föreställningen om ideologi som strukturellt begränsat tänkande. Till sist är förhoppningen att vi kan sluta analysens rörelse genom att placera in utredningen i en specifik social, historisk och politisk kontext varmed demokratins begrepp begripliggörs som en handling.

7.1 Principer och begrepp

Vissa grundläggande antaganden, ideal och principer ligger till grund för Demokratiutredningen, så gör också en viss tradition. I inledningen slås fast att demokrati både är ett styrelseskick – eller ”...regler för medborgarnas inflytande och samverkan” – och en ”offentlig kultur”.¹²¹ Mot bakgrund av globala och nationella samhällsförändringar syftar utredningen till att ”...öppna för olika former av försök med fördjupad lokal demokrati.” Att öppna för olika former av försök med en fördjupad lokal demokrati är inget radikalt grepp, det kommunala självstyret är en viktig del i den svenska demokratin. Dessutom avser utredningen att fortsätta den samförståndsanda som präglade det svenska folkstyret och som bidragit till att exempelvis 1974 års regeringsform mer eller mindre var en ”kodifiering” av 1809 års författning. Denna, som de kallar den, ”konstitutionella pragmatism” som är uttalat ”knappast omstörtande” är i själva verket demokratins arbetsmetod:

När den österrikiske filosofen Karl Popper skrev om de ”stegvisa förändringarna” handlade det om demokratins arbetsmetod: Att snabbt och genomgripande förändra samhällen leder till svårbemästrade och oförutsedda situationer. Det finns ingen säker på förhand utstakad väg. Just därför att vi inte kan veta särskilt mycket om den framtida utvecklingen måste lösningarna inriktas på de problem vi ser nu. All kunskap är provisorisk och det gör att nya kunskaper måste påverka de demokratiska formerna. Också samhällsbyggande bör vara experimentellt och influeras av en löpande debatt.¹²²

---

¹²¹ SOU 2016:5, s. 19

¹²² Ibid, s. 19

Med andra ord, den kritiska rationalismen är demokratins arbetsmetod. Håll i åtanke att den svenska demokratin bygger på stegvisa förändringar, men kanske än viktigare att komma ihåg är inställningen till snabba förändringar, den kommer att aktualiseras vid ett senare tillfälle.

Syftet är också att "...komma med förslag på hur olika deltagardemokratiska inslag (...) kan komplettera och samspela med den representativa demokratin." Detta behandlades ovan, men bortsett från syftet att se hur den representativa demokratin kan fungera bättre tillägger vi syftet att undersöka hur "... individens inflytande och delaktighet mellan valen kan stärkas."¹²³ Detta är de två övergripande avsikterna.

Men demokrati är inte bara regler för medborgarnas inflytande och samverkan, eller bara "51 procent bestämmer över 49 procent", utan också en offentlig kultur. Närmare bestämt är demokrati en "...individuell viljeakt, en bekännelse till ett människovärde."¹²⁴ Enligt detta synsätt, som grundar sig på ömsesidig respekt mellan demokratiska individer, är demokrati främst ett "ramverk för fria och öppna diskussioner". Filosofen Daniel Bensaïd har påpekat behovet av en politisk institution som grund för det sociala.¹²⁵ Det finns goda anledningar att anta att demokrati som livsform, som en individuell viljeakt är hemmahörande just där, som ett symboliskt fundament för det sociala.

Nära förknippade med *demokratin som livsform* är den *demokratiska kulturen* och den *demokratiska individen*. Den demokratiska kulturen är dels en plats för det fria samtalet, dels konst (litteratur, musik, teater et cetera). Ett fritt kulturliv är inte minst en plats där "... tankar, känslor och åsikter [kan] komma till uttryck som inte kan fångas genom demokratins formella institutioner" och där "...invanda normer och tankebanor [utmanas]." Samtidigt är den demokratiska kulturen viktig för att "...odla en demokratisk samhällsanda."¹²⁶

Den demokratiska individen "...tar ett ständigt ansvar för demokratin genom sitt sätt att relatera till medmänniskor och myndigheter, samt sitt sätt att uppfostra barnen."¹²⁷ Genom sitt sätt att införliva demokratin konstituerar den demokratiska individen något av demokratins mönstermedborgare. Med ambitionen att stärka individens inflytande är givetvis denna figur central, en mer utförlig kommentar väntar längre ner.

Av demokratiska principer görs *politisk jämlikhet* – "[v]arje enskild röst ska väga lika

---

¹²³ SOU 2016:5, s. 85

¹²⁴ Ibid, s 75

¹²⁵ Bensaïd, 2010, s. 43

¹²⁶ SOU 2016:5, s. 75

¹²⁷ Ibid, s. 75

mycket, alla medborgare ska ha samma möjligheter att delta i demokratins processer och att väljas till politiska uppdrag” – till hela utredningens utgångspunkt, *den term till vilken alla andra har att förhålla sig*. Detta måste sättas i förhållande till att den moderna demokratin aldrig har utlovat jämlikhet i någon mer omfattande betydelse än ”en person, en röst”, frihet har istället varit dess löfte.¹²⁸ Så är det också *respekten för alla människors lika värde och den enskilda människans frihet och värdighet* som demokratin ”...ytterst grundar sig på.”¹²⁹ Dessa principer ses som en ”...allmängiltig idealtyp för vad som kan definieras som ett demokratiskt styrelseskick.” Vi kan ändå notera hur jämlikhet införlivas med den frihet som demokratin ytterst grundar sig på.

Vidare antar man till denna idealtyp Robert Dahls kriterier som bör uppfyllas för att en stat ska anses vara en demokratisk stat. Det första kriteriet är *effektiv deltagande*, betydande att medborgarna genom sitt deltagande har möjlighet till faktiskt inflytande. För det andra bör den uppfylla kravet om *politisk jämlikhet*. För det tredje bör medborgarna ha tillgång till tillräcklig kunskap och information för att fatta väl avvägda beslut, så kallat *upplyst kunnande*. Det fjärde kriteriet som bör vara uppfyllt handlar om medborgarmakt och förordar att medborgarna eller deras företrädare har *makt över dagordningen*. Det sista kriteriet som bör uppfyllas är att *ingen systematiskt ska exkluderas från den politiska processen*.¹³⁰ Som demokratins centrala princip förtjänar den politiska jämlikheten en ytterligare precisering. Vad Dahl avser är att ”...på beslutsstadiet har varje medborgare lika rösträtt” och att de regler som bestämmer en beslutsprocess måste ta lika stor hänsyn till ”varje medlem av Folket.”¹³¹ Något närmare bestäms inte begreppet.

Angående frihet så vill vi här påminna om Browns andra paradox; frihet är en universell mänsklig strävan och det är bara inom demokratin vi kan uppnå denna eftersom det endast är där vi själva skapar de makter som styr över oss, men samtidigt är den fria människan en privilegierad människa som tillåter och upprätthåller demokratins ojämlikheter. Denna medfödda mänskliga strävan efter frihet är vad som gör den demokratiska formen till okränkbar. Än mer problematiskt blir det vid föreningen av termerna. Bland annat har Marx riktat en skarp kritik mot individernas frihet och jämlikhet i det kapitalistiska samhället med slutsatsen att ”...det som stör frihetens och jämlikhetens utveckling är just *frihetens* och

---

¹²⁸ Brown, 2010, s. 62

¹²⁹ SOU 2016:5, s. 74

¹³⁰ Ibid, s. 74

¹³¹ Dahl, 2001, s. 37

jämlikhetens förverkligande, där de framstår som ojämlikhet och ofrihet.”¹³² Även Aristoteles förhöll sig tveksam till begreppsparet. Aristoteles såg jämlikhet och frihet som två nödvändigheter inom en demokrati, men att frihet definierat som ”att man får leva som man själv vill” riskerar att underminera den andra definitionen av frihet (att man turas om att styra) och jämlikheten.¹³³ Detta är ingalunda ett besvär som demokratin gjort sig av med. Vi ska senare se hur relationen mellan det medborgerliga inflytandet och idealet om de mänskliga rättigheterna producerar en *antinomi* som kan misstänkas grunda sig i oförenligheten mellan demokratins mest centrala principer, frihet och jämlikhet.

Utredningens grundläggande begrepp är *inflytande*, *delaktighet* och *representativitet*. Inflytande¹³⁴ utövas formellt sett genom de allmänna valen men också genom den normativa förståelsen av samhället och människorna. Både politiker och väljare påverkas dessutom av den allmänna opinionen mellan valen. Delaktighet i de demokratiska processerna antas vara av yttersta vikt för att kunna utöva politiskt inflytande. En hög delaktighet bidrar också till demokratins legitimitet. Utöver detta utgör hög delaktighet en källa till ökat socialt kapital, ömsesidig tillit i samhället, bättre ”demokratisk skolning” och politisk medvetenhet.

Det görs en åtskillnad mellan två olika representationsformer – *åsiktsrepresentativitet* och *social representativitet*. Åsiktsrepresentativitet tar fasta på samhällets mångfald av åsikter och intressen och betonar hur väl de folkvalda återspeglar väljarnas sådana; den representativa demokratin kan utifrån detta perspektiv bedömas genom hur väl de folkvalda företräder väljarnas intressen och åsikter. Social representativitet, å andra sidan, belyser hur de folkvalda återspeglar befolkningssammansättningen i sin helhet. Vidare kan den sociala representativiteten vara deskriptiv, och då ”...enbart ta fasta på sammansättningen i den beslutsfattande församlingen”, eller substantiell, betydande hur ”...ledamöterna agerar utifrån sin sociala bakgrund och att deras perspektiv får genomslag i det politiska beslutsfattandet.”¹³⁵ Den deskriptiva sociala representativitet är den representationsform utredningen huvudsakligen behandlar vilket är ”...nära sammanbundet med frågan om delaktighet och jämlikt inflytande. En god social representativitet skapar bättre förutsättningar för politisk jämlikhet”¹³⁶ och är

---

¹³² Marx, 2010, s. 92

¹³³ Held, 1997, s. 36

¹³⁴ Anmärkningsvärt är att inflytande tydligt avgränsas mot begreppet makt trots att makt som begrepp är ”...mer lämpligt (...) Maktbegreppet är delvis synonymt med inflytande, men beskriver framförallt en relation.” (SOU 2016:5, s. 77) En sådan floskel kan bara tillskrivas de direktiv där ”makt” utelämnas till förmån för det mer harmlösa och mindre befläckade ”inflytande”. Detta kastar också ett löjets skimmer över anspråken på att vara ”oberoende”. Denna nyans får mest troligt långtgående konsekvenser i utförandet av utredningen.

¹³⁵ SOU 2016:5, s. 81-82

¹³⁶ Ibid, s. 83

vital för demokratins legitimitet.

Den framgångsrika demokratin måste vara förmögen att förena *välstånd, social sammanhållning, rättssäkerhet* och *politisk frihet*. Ralf Dahrendorf menar att den demokratiska statens huvudsakliga dilemma består i att den måste förbli i) konkurrenskraftig på en världsmarknad samtidigt som den ii) måste vidta åtgärder i det civila samhället för att stärka den sociala sammanhållningen.¹³⁷ Kopplingen mellan demokrati och ekonomi är tydlig, inte minst när det gäller frågor om hur välfärdssystemet ska finansieras aktualiseras detta. Det är hållet för sant att en demokrati som inte lyckas upprätthålla en viss grad av ”social trygghet” och ”rimliga levnadsförhållanden”¹³⁸ är en skör demokrati. Vid ”...beslut som har avgörande betydelse för hur vi ska kunna finansiera vårt välfärdssystem” kan det kan vara ”nödvändigt” att begränsa det medborgerliga inflytandet.”¹³⁹

Den sociala sammanhållningen står i en relation till ekonomin som är fullständigt klar. Stora ekonomiska klyftor är svåra att förena med ett demokratiskt styre eftersom sådana samhällen ”...är svåra att hålla samman socialt. Det kan leda till sociala spänningar, social oro, ökad kriminalitet och växande intolerans och extremism.”¹⁴⁰ Den ekonomiska ojämlikheten är inte av ondo på grund av att den är ojämlik, utan för att den skapar avvikelser från den demokratiska visionen och hotar enigheten och samförståndet. Om det är sant att ”...den sociala realiteten [uppträder] som begriplig i dess relationella näts genomskinlighet”¹⁴¹, så är det tydligt här. Sammantaget är det en besynnerlig ekvation där den politiska friheten är något av ett bihang till samhällets ekonomiska behov och den sociala sammanhållningen.

Att den sociala sammanhållningen intar en central position är ingen överraskning – redan den antika demokratin vilade på enighet och sammanhållning. Särskilt viktig blir den sociala sammanhållningen i förhållande till globala samhällsförändringar: "Att med demokratins mekanismer skapa konsensus bakom beslut som är nödvändiga för samhällets långsiktiga hållbarhet och utveckling är en utmaning inte bara för den politiska beslutsprocessen utan för hela *vårt* samhälle”¹⁴²

Under det kalla kriget var samhällets negativa bestämningar lätt urskiljbara. På den ena sidan järnridån togs begreppet demokrati i anspråk för att beteckna antikommunism och

---

¹³⁷ SOU 2016:5, s. 102-103

¹³⁸ Ibid, s. 21

¹³⁹ Ibid, s. 87

¹⁴⁰ Ibid, s. 105

¹⁴¹ Greimas, 1993, s. 61

¹⁴² SOU 2016: 5, s. 97. Min kursiv.

likställdes med ”den fria världen”¹⁴³, på den andra sidan var demokrati beteckningen på stater som motsatte sig kapitalistisk kontroll. Efter det kalla krigets slut har två bestämda föreställningar om demokrati, både som begrepp och praktik, ”...lösgjorts från sina rigida förtöjningar och börjat driva vind för våg.”¹⁴⁴ Ett av de problem som utmålas i Demokratiutredningen är att politiken uppvisar en ”... oförmåga (...) att skapa en ideologisk berättelse som samhället i sin helhet kan ansluta sig till”, vilket leder till att ”...stora grupper i dag inte upplever sig som delaktiga.”¹⁴⁵

Förståelsen av demokrati (från Västerlandets perspektiv betraktat) som antikommunism är inte längre i bruk, åtminstone inte officiellt. Det avvikande element som då betecknades kommunism eller totalitarism, och som utgjorde den yttersta bestämningen av demokrati, men som nu förpassats till historiens skräpkammare, kommer idag till uttryck i rädslan för ”auktoritära lösningar”, ”subkulturer”, ”alternativa regelsystem” eller ”parallella strukturer.”

7.2 Demokratibegreppets narrativa struktur

Hittills har vi bekantat oss med demokratins grundläggande principer och begrepp, vad vi kan kalla Demokratiutredningens demokratiska idealtyp och beståndsdelar. Den demokratiska idealtypen består av *politisk jämlikhet, respekten för alla människors lika värde och den enskilda människans frihet och värdighet*; och *effektiv deltagande, politisk jämlikhet, upplyst kunnande, makt över dagordningen* och att *ingen ska vara systematiskt exkluderad* är det krav som bör uppfyllas i de demokratiska processerna. Här har vi särskilt sett att den politiska jämlikheten framstår som ett tomt kärl, eller åtminstone är rejält vagt. I den mån politisk jämlikhet utgör ett tecken i Saussures mening så får man ge honom rätt då han tillskrev tecknet egenskapen att det är godtyckligt. Ett annat sätt att uttrycka detta är att säga att det har en *fetischkaraktär* på samma sätt som Brown menar att demokratin är föremål för den senmoderna varufetischismen varvid något reduceras till ett varumärke, eller en image utan innehåll. Givetvis innehåller sådana påståenden en viss substans, däremot kan vi inte betrakta den politiska jämlikheten som uteslutande ”falsk”. Istället måste den betraktas som en ”...chimär som ändå uppenbarligen är ett stycke objektiv verklighet.”¹⁴⁶ Låt oss nu närma oss att bestämma den narrativa strukturen i demokratins begrepp.

---

¹⁴³ Ett uttryck som fortfarande är högst aktuellt.

¹⁴⁴ Hardt och Negri, 2007, s. 274

¹⁴⁵ SOU 2016:5, s. 103

¹⁴⁶ Jameson, 1994, s. 191

7.2.1 Det medborgerliga inflytandet och de mänskliga rättigheterna

All offentlig makt utgår från folket, men samtidigt är folkets makt begränsat av vissa övernationella rättsprinciper. De mänskliga rättigheterna, vilka är inskriva i demokratins begrepp, står i ett komplext förhållande till det medborgerliga inflytandet, vilket det är utredningens syfte att förbättra möjligheterna för. Det medborgerliga inflytandet och de mänskliga rättigheterna representerar främst jämlikhet respektive frihet. Med en anspelning på 1700-talets demokrater som inympade representationen på demokratin, så föreslås här en förståelse som innebär ett försöka att inympa (eller återinföra) jämlikheten på friheten som demokratins löfte.

Den redan anförda spänningen mellan idealet om alla människors lika värde och oinskränkta frihet (att frihet är en medfödd mänsklig strävan) och idealet om medborgerligt inflytande, eller politisk jämlikhet kan skönjas i denna, och liknande, formuleringar. Med hänvisning till lagen tar sig detta uttryck enligt bekanta mönster:

I 2015 års budgetproposition (prop. 2014/15:1) föreslår regeringen att *målsättningen om att de mänskliga rättigheterna ska respekteras skiljs från målet med att förstärka individens möjligheter till inflytande*. Vi anser att detta är ett bra förslag eftersom det är relevant att politiken delas upp i två separata inriktningar.¹⁴⁷

Lite senare heter det att regeringen *bör* separera dessa två mål. Rent praktiska skäl, att det ska vara lätt att följa upp arbetet, ges till detta. Man kan här invända mot att man bortser från att de mänskliga rättigheterna inte är något yttre till demokratin utan i allra högsta grad en beståndsdel av den; och att om en demokratipolitik ska bedrivas kan man inte avlägsna demokratins beståndsdelar från den. Lite tidigare står det:

Respekten för grundläggande fri- och rättigheter är nödvändig för att individen ska kunna få inblick i politiska processer, uttrycka sin åsikt, bilda opinion och utkräva ansvar. Att makten utövas på ett rättvist sätt och med respekt för den enskildes mänskliga rättigheter är också en förutsättning för att det ska finnas förtroende för de demokratiska institutionerna. Samtidigt är en väl fungerande demokrati, baserad på ett brett medborgerligt deltagande, viktig för arbetet med att förankra och stärka de mänskliga rättigheterna.¹⁴⁸

Genom ingångna avtal är den enskilda individen skyddad från övergrepp och brott mot

---

¹⁴⁷ SOU 2106:5, s. 92

¹⁴⁸ Ibid, s. 86

grundläggande fri- och rättigheter. Därmed har den svenska staten en skyldighet att upprätthålla dessa rättigheter som paradoxalt nog samtidigt fungerar som en "...begränsning för majoritetens maktutövande och ett skydd för demokratin från sig själv."¹⁴⁹

Vidare kan "åsiktsyttringar" stå i konflikt med de mänskliga rättigheternas "människovärde", och svårigheter kan uppstå vid "avvägningar mellan äganderätt och allmänintresse." Transnationella bestämmelser kan leda till att det demokratiska beslutsfattandet urholkas enligt vad vi ovan identifierat som *politikens juridifiering*; svåra etiska överväganden avgörs av internationella domstolar och rättsexperter.

Eftersom vi betraktar denna text som en semiotisk manifestation kan vi lära av Greimas att en sådan inte är beroende av bara ett system av betydelser, utan att den faktiska tillstängningen är resultatet av en interaktion mellan olika system.¹⁵⁰ En sådan insikt skänker nytt ljus över den motstridiga relation som här ingås mellan det medborgerliga inflytandet, som i sådan fall skulle tillhöra ett nationellt system (folket et cetera), och de mänskliga rättigheterna, som tvivelsutan måste förstås som tillhörande ett globalt system; framförallt "... är folkstyret huvudsakligen begränsat till de som har medborgarskap och rösträtt, medan de mänskliga rättigheterna är universella."¹⁵¹

Av dessa två motsatta men samtidigt intimt sammanbundna ideal förverkligas den metodologiska riktlinje vi tidigare satte upp som innebar att vi bör upprätta den semiotiska rektangelns termer utifrån premissen att de inte ska innebära en entydig gräns gentemot varandra. Vidare har vi föreslagit idealen om jämlikhet och frihet (inom ramarna för Demokratiutredningen) som tillhörande två olika semiotiska system. Att dra några slutsatser vore förhastat, vi måste ännu göra vidare efterforskningar, ändå känner man sig frestad att preliminärt bestämma denna *antinomi* som en mellan universell eller global frihet kontra en lokal eller nationell jämlikhet *inom* folkstyret. Det fria mänskliga subjektet – "...vad som etablerar demokratin som den enda legitima (...) politiska formen"¹⁵², men som samtidigt är ett privilegierat subjekt – representerar den universella rätten till frihet vilket är den moderna demokratins löfte men som samtidigt kan strida mot folkviljan, eller *allas intresse* som det senare heter, och den nationella (och lokala) egalitära demokratiska ambitionen.

Ur ambitionen att åter förstärka den politiska jämlikheten som demokratisk princip uppkommer (bland annat) det förslag som citeras ovan där en uppdelning i två från varandra

---

¹⁴⁹ SOU 2016:5, s. 86

¹⁵⁰ Greimas, 1968, s. 101

¹⁵¹ SOU 2016:5, s. 86

¹⁵² Ibid, s. 62

åtskilda politiska program förordas. Ett sådant förhållande, har Lukács lärt oss, kan inte betraktas som en ”...ofullständig vetenskaplig förståelse av verkligheten” som kan korrigeras på varsitt håll och med en riktig kunskap, utan som ”...ouplösligt förenade med verklighetens eget väsen.”¹⁵³

7.2.2 Den demokratiska, den aktiva, den passiva

Låt oss ta en titt på den så viktiga enskilda individen. Vi lånar här en term från Demokratiutredningen – *den demokratiska individen*. Det förefaller vara av lika stor betydelse vad den demokratiska individen *är* som vad den *inte är*. Den sammantagna bilden, som efter hand kommer att bli tydligare, är att den demokratiska individen följer samma mönster som den individ Marx karakteriserar som ett *zoon politikon*; ”...inte bara ett sällskapsdjur, utan också ett djur som kan isolera sig inom detta samhälle.”¹⁵⁴

Den demokratiska individen har i huvudsak två egenskaper. För det första är den demokratiska individen en *aktiv* medborgare som tar del av och aktivt verkar i det demokratiska samhället genom intresseorganisationer, politiska partier eller andra påverkanskanaler som exempelvis sociala medier. För det andra är den demokratiska individen en *foglig* människa. Vi har redan bekantat oss med att den demokratiska individen ständigt tar ansvar i sina möten med människor och myndigheter samt i sitt sätt att uppfostra barnen. Dessa två egenskaper, att den är aktiv och foglig, illustreras väl här:

Medborgarsammanslutningar, såsom de traditionella folkrörelserna, har (...) stärkt enskildas demokratiska kunskap, förmåga och självtillit. Genom ett starkt föreningsliv lär sig medborgare vikten av att samarbeta, samverka och finna gemensamma lösningar. Medlemmarna får genom organisationernas interna beslutsprocesser erfarenheter av ett gemensamt beslutsfattande och tvingas därmed också att ta ansvar.¹⁵⁵

Det är inte en kunskap vilken som helst, utan en demokratisk kunskap av en viss sort som gör dig till en bidragande del av helheten, samhället. Det tvingande kravet, som smyger sig in i slutet av citatet, bygger på den enskilda individens kunskap om de demokratiska processerna. Samtidigt har individen inga skyldigheter: ”Enskilda individer har inga skyldigheter att delta i

---

¹⁵³ Lukács, 1971, s. 51

¹⁵⁴ Marx, 2010, s. 44

¹⁵⁵ SOU 2016: 5, s. 133

demokratiska processer. Var och en har rätt att avstå från att rösta i de allmänna valen eller från att medverka i föreningslivet, medborgardialoger eller på andra demokratiska arenor.”¹⁵⁶ Det är i och för sig viktigt, säger man, att medborgaren känner till sina skyldigheter och rättigheter, att inte delta ska vara ett ”aktivt val”, men det är fortfarande så att denna logik grundar sig om inte på jämlikhet och frihet, så åtminstone på en diskrepans mellan det kollektiva och individuella, som båda två i likhet med det nationella och det globala kan uppfattas som separata semiotiska system.

Distinktionen mellan *individ* och *medborgare* är både illustrativ och betydelsefull. Individ är en allmängiltig term och innefattar ”...alla som bor i Sverige och berörs av det offentliga maktutövandet”, en medborgare inkluderar det första men som ”...en del av samhället” och som därför har ”...särskilda demokratiska rättigheter.”¹⁵⁷ Den demokratiska individen är därför inte så mycket individ som medborgare som i sin aktivitet åtnjuter *särskilda* rättigheter, men också tar ansvar för samhällets väl och ve. Vi kan utifrån det ovan sagda identifiera tre människor; i) den fogliga, ii) den aktiva och iii) den som saknar skyldigheter (den enskilda individen). Den fogliga svarar här mot en kollektiv logik som samhällsvarelse, medan de andra två svarar mot en individuell, men allmängiltig, logik.

En narrativ grammatik ”...consists in limited number of principles of structural organization of narrative units.”¹⁵⁸ Vad vi här måste observera är att på samma sätt som relationen mellan de mänskliga rättigheterna i sin universalism står i kontrast till folkstyret som är begränsat till medborgarskapet, följer distinktionen mellan medborgare, som tar del av det svenska folkstyret, och individen, som inte nödvändigtvis gör det, samma logik. Om än grundad i andra semiotiska system. Senare kommer det stå klart att individen som saknar rättigheter i själva verket är ett avsteg från den aktiva individen.

En andra intressant distinktion, sedan ett inledande motsatsförhållande mellan individ och medborgare redan upprättats, som i sin tur förutsätter respektive termers motsägelser, är den mellan den aktiva och den passiva demokratiska individen. Uppdelningen är inte på något sätt ny utan var aktuell redan under tiden kring den franska revolutionen och är nära förbunden med tanken om en representativ makt åt folket. Då, sades det, hade alla rätt till skydd av sin person och egendom, men endast vissa skulle inneha den politiska makten och möjligheten att utöva

---

¹⁵⁶ SOU 2016:5, s. 416

¹⁵⁷ Ibid, s. 90

¹⁵⁸ Greimas, 1971, s. 794

inflytande. Grunden för detta var en ”penninggräns.”¹⁵⁹ Denna gräns existerar än idag, om än inte officiellt. Skillnaden mellan de som är aktiva mellan valen och de som är passiva mellan valen sammanfaller med sociala och ekonomiska klyftor och skillnader i utbildning. Dessutom tar sig skillnaden geografiska uttryck som bostadssegregation, och kommersiella uttryck som skillnader i nyhetskonsumtion. Den aktiva medborgaren antas bidra till den ”ömsesidiga tilliten”, till ”demokratisk skolning” och ökad ”politisk medvetenhet.” Det är inte bara önskvärt att största möjliga antal deltar aktivt, utan deltagandet har ett värde i sig och därför borde medborgaren ”...under olika perioder av sitt liv (...) delta i att lösa gemensamma angelägenheter” – en ny sorts medborgerlig dygd¹⁶⁰ om man så vill.¹⁶¹

Den passiva individen, som ”avsäger sig inflytande” (frivilligt), är benägen till ett ”avståndstagande från demokratins grundläggande värden”¹⁶² och riskerar att inkorporera ”parallella strukturer” istället för att låta sig genomströmmas av den ”demokratiska samhällsandan”. Från sin underordnade position inom samhällets alla delar och sin benägenhet att nedsjunka i olika alternativ, är den passiva individen en människa utan egenskaper; sinnebildens av samhällets ”...del som inte har någon del”¹⁶³ – eller demokratins dolda insida – som är en nödvändig motpol mot den demokratiska individen i egenskapen av att inte tillhöra. Den demokratiska individen ”...is defined in relation to that of the excluded.”¹⁶⁴ Men den passiva individen är inte endast en farlig beståndsdel. Mest tydlig blir detta i resonemanget om demokratins ”stand-by citizens.”¹⁶⁵ Termen är Demokratiutredningens huvudsekreterare Erik Amnås beteckning på den del av befolkningen som stödjer demokratins grundläggande principer men ändå inte deltar i dess processer, men som om demokratin utmanas ”är redo att agera” för att upprätthålla den. Dessa ”jourhavande” medborgare är därför en sorts demokratins reservarmé.

Det medborgerliga inflytandet stöter dessutom på en gräns, och därmed begränsas den demokratiska individens handlingsutrymme. Till att börja med begränsas individens inflytande

---

¹⁵⁹ Barry m.fl., 2001, s. 12. Värt att notera är att bland andra Maximilien Robespierre var av åsikten att en sådan gräns för rösträtten stred mot deklARATIONEN om de mänskliga rättigheterna.

¹⁶⁰ I den antika demokratin var den medborgerliga dygden uppbyggt utifrån tre riktlinjer: i) en hängivenhet till stadsstaten, ii) att privatlivet var underordnat de offentliga angelägenheterna och det allmänna bästa, och iii) att individerna kunde förverkliga sig själva endast genom den politiska gemenskapen (*polis*, Held, 1997, s. 36) Som vi under denna framställnings gång kommer se framträder förhållandet mellan individen och samhället i den moderna demokratin fullständigt omkastat.

¹⁶¹ SOU 2016:5, s. 79

¹⁶² Ibid, s. 81 och s. 79-80

¹⁶³ Žižek, 2010, s. 126

¹⁶⁴ Greimas, 1968, s. 101

¹⁶⁵ SOU 2016:5, s. 127

till dess delaktighet som ”demokratisk” varelse (det är genom intresseorganisationer, politiska partier et cetera som den enskilde kan utöva inflytande), det vill säga som *demokratisk* i betydelsen att *särskilda* principer och ideal efterlevs. I tillägg begränsas det medborgerliga inflytandet till *vad* och *hur* man har möjlighet att utöva inflytande. Vad som inkluderas i det medborgerliga deltagandet är oftast ”enskilda projekt” men inte politiskt ”känsliga frågor”: ”Unga bjuds t.ex. oftare in till dialoger om aktiviteter på fritidsgården eller vilka böcker som ska köpas in till biblioteket än till diskussioner om arbetsmarknaden.”¹⁶⁶ Inskränkningar av det medborgerliga inflytandet i den demokratiska beslutsprocessen kan vara befogade vid frågor som rör extra brådskande och viktiga beslut, såsom finansiering av välfärden. Det är inte klart hur värdet om medborgerligt inflytande, som i huvudsak tillkommer individen, ska förhållas till ”...andra samhällsvärden, såsom säkerhet, ekonomisk tillväxt eller ekologisk hållbarhet”¹⁶⁷, men klart är att det ibland inte kan verka fullt ut.

Begreppet förstås i denna uppsats på två sätt. När vi mer explicit talar om begreppet som en viss kännedom eller kunskap kommer vi mer tydligt se hur den demokratiska individen isoleras som samhällsvarelse genom förslaget om en medborgerligt förslagsrätt – folkmotionen. För tillfället nöjer vi oss med att konstatera att på samma sätt som internationella rättsprinciper utgör ett skydd för demokratin från sig själv, men att de mänskliga rättigheternas löfte om universell frihet kan innebära ett osäkert moment inom den, är individen allmängiltig och står som sådan i opposition till medborgaren. Medborgaren måste förhålla sig till demokratin, eller kunskapen därom, som en specifik form av kunskap, alltså som en viss kännedom om vad det innebär att vara en demokratisk individ. Frånvaron av denna kunskap markeras av den passiva individen, som för den sakens skull inte ses som hopplöst förlorad, utan kan om så krävs tas i bruk av demokratin. Den passiva individen kännetecknas alltså av frånvaron av den demokratiska kunskapen, men existerar ändå inom den. Den enskilde individen som saknar skyldigheter är däremot av ickedemokratisk art. Vi ser alltså här den omvända ordningen; istället för att de överrättsliga principer som är de mänskliga rättigheterna skyddar demokratin från sig själv, skyddar nu demokratin sig själv mot ett inre element.

Den *sociala sammanhållningen* belyses här från ett helt annat håll vilket gör det möjligt att översätta detta till *social kontroll*, vi återkommer till detta mot slutet av analysen. Vi avslutar så här:

---

¹⁶⁶ SOU 2016:5, s. 401

¹⁶⁷ Ibid, s. 76

En bra demokrati måste alltså vara den form för regerande och för socialt liv som är lämpad för att bemästra den kollektiva aktivitetens och det individuella tillbakadragandets dubbla överflöd, vilket är inbyggt i det demokratiska livet.¹⁶⁸

7.2.3 Det nationella och det globala

Vi måste förstå ambitionen om en ”...fördjupat lokal demokrati och breddat folkligt engagemang”¹⁶⁹, och föreningen av den representativa demokratin och deltagardemokratin, som ett problem som grundar sig i representationens dubbla karaktär som *disjunktiv syntes*. Trots dess motsägelse, att den både förenar och separerar, har den politiska representationen varit en av den moderna demokratins viktigaste idéer. Det är på sin plats att i korthet beröra detta problem. Alltsedan början av 1800-talet är det, beskriver Hardt och Negri, ”...i praktiskt taget omöjligt att tänka demokrati utan att samtidigt tänka någon form av representation.”¹⁷⁰

Sedan tidigare är vi väl förtrogna med den representativa demokratin och deltagardemokratin. Att folkstyret ibland kräver vissa restriktioner är heller ingenting som är obekant. I följande passage aktualiseras dessa:

Budgetlagen (2011:203) innehåller en inledande bestämmelse som anger att i statens verksamhet ska hög effektivitet och god hushållning iakttas. Även i kommunallagen (1991:900) anges att kommuner och landsting ska ha god ekonomisk hushållning i sin verksamhet. *Denna typ av restriktioner av folkstyret har ansetts nödvändiga för att det demokratiska styrelseskicket ska vara långsiktigt hållbart. Sammantaget är den representativa demokratin bättre skickad för att fördela resurser rättvist och effektivt än andra styrelseskick eftersom beslutsfattare regelbundet ställs till svars för den politik de för.*¹⁷¹

Att det representativa styrelseskicket är bättre lämpat att fördela resurser rättvist och effektivt, samt bättre lämpat för att fatta beslut för framtiden då den utgår från en helhetssyn överensstämmer väl med uppfattningen att demokrati inte begränsas till ”...51 procent bestämmer över 49 procent” då det är demokratins uppgift att tillgodose ”...allas intressen snarare än att vid varje tillfälle tillgodose flertalet uppfattningar.”¹⁷² Samtidigt finns ett ”...särskilt värde i att enskilda får möjligheter att framföra sin synpunkter inför viktiga beslut”

---

¹⁶⁸ Ranciére, 2007, s. 15

¹⁶⁹ SOU 2016:5, s. 19

¹⁷⁰ Hardt & Negri, 2007, s. 288

¹⁷¹ SOU 2016:5, s. 88. Min kursiv.

¹⁷² Ibid, s. 21

eftersom besluten då är ”...bättre underbyggda och förankrade och därmed mer legitima.”¹⁷³

Utvecklingen att politiken i allt högre utsträckning dikteras av professionella idéutvecklare på arenor som individen inte har tillgång till och att transnationella aktörer har fått större inflytande kan leda till att ”... allt fler individer upplever en sådan maktlöshet att de inte tror att de kan påverka sin levnadssituation genom att delta i demokratins processer.”¹⁷⁴ Insikten att representationen måste vara tillräcklig avlägsen för att hålla demokratins ”faror” (majoritetens tyranni) under kontroll, men tillräcklig nära för att inte förlora kontakten med medborgarna är här behjälplig.¹⁷⁵ Att som en reaktion mot den växande alienationen förse den representativa demokratin med deltagardemokratiska inslag strandar ehuru på en *varken-eller-ism*.¹⁷⁶

När det offentliga ger individer och civilsamhället möjligheter att påverka beslutsfattandet mellan valen, genom t.ex. folkomröstningar, medborgarförslag, medborgardialoger eller samråd, kan det innebära att en aktiv eller organiserad medborgares röst stärks. I detta avseende kan deltagardemokratin fördjupa den politiska ojämlikheten.¹⁷⁷

Alltför stora möjligheter att delta riskerar att fördjupa ojämlikheten, snarare än jämlikheten. Denna begreppsglidning påminner om Marx tes att problemet med jämlikheten och friheten är att de vid sitt förverkligande tar formen av ojämlikhet och ofrihet. Vi måste därför ha ”... realistiska förväntningar på deltagardemokratin. Ett brett deltagande innebär att fler och olika åsikter kommer till tals, men också att polariserade åsikter kommer till uttryck.” Visserligen ”mår” demokratin ”bra” av konflikter – demokratins styrka ligger i ”...dess förmåga att hantera olikheter” – men de skilda intressen och uttryck som kommer till tals leder ”...inte nödvändigtvis till att den sociala gemenskapen stärks”¹⁷⁸, lika troligt är att nya motsättningar uppstår och olikheter befästs. Ekvationen är enkel: man vill införa deltagardemokratiska inslag till den representativa demokratin och tar den politiska jämlikheten som den centrala principen, men detta genom att konstatera att det medborgerliga deltagandet (potentiellt) fördjupar ojämlikheten.

Problemet grundar sig i den politiska representationens dubbla karaktär och svårigheten

---

¹⁷³ SOU 2016:5, s. 88

¹⁷⁴ Ibid, s. 94

¹⁷⁵ Hardt och Negri, 2007, s. 287

¹⁷⁶ Att ”...placera två motsatser mot varandra och att väga den ena mot den andra på ett sådant sätt att båda förkastas.” (Barthes, 2007, s. 247)

¹⁷⁷ SOU 2016:5, s. 81

¹⁷⁸ Ibid, s. 80

att upprätta en gemensam berättelse som ovan berörts. Här tolkas det som ett sätt att försöka ”återupprätta koordinaterna”¹⁷⁹, det vill säga återgå till den folkliga förankring som den svenska demokratin traditionellt haft och som nu hotas av en ökande distans mellan representant och representerad.

Demokratiutredningens mål, fördjupad lokal demokrati och att individens möjligheter till inflytande och delaktighet stärks, måste förstås i förhållande till två tendenser. Den första är att transnationella aktörer med ”...oklara mandat och utan demokratisk förankring eller demokratiska ambitioner” fått större inflytande, den andra är det ökande antalet anställda policy-professionella, idéutvecklare, PR-byråer och tankesmedjor som har fått större inflytande över utformningen av politiska idéer.¹⁸⁰ Detta betraktas som en manifestation av den olösliga uppgift som demokratiutredarna står inför. Det ökande antalet transnationella aktörer utgör en utmaning för den nationella/lokala demokratin (som styrelseskick), medan det ökade antalet professionella idéutvecklare måste förstås i termer av en byråkratisering eller rationalisering, en specialisering.

Målet att fördjupa den lokala demokratin är visserligen inget konstigt. Det kommunala självstyret är en fundamental del av den svenska demokratin, vilket också framgår av regeringsformens första paragraf. Den centrala idén är att ”...den enskilde medborgaren i det lokala har bäst förutsättningar att delta och utöva inflytande över det gemensamma.”¹⁸¹ Den svenska demokratis problem sammanfattas såhär:

Sverige och vår omvärld står i dag inför flera komplexa utmaningar. Effekterna av digitalisering, starkare internationalisering, demografiska förändringar och klimathotet kan inom de närmaste åren medföra mer djupgående samhällsförändringar än vad vi bevittnat sedan andra världskrigets slut.¹⁸²

Nu kan den narrativa strukturen formuleras.

---

¹⁷⁹ Jameson, 1994, s. 193

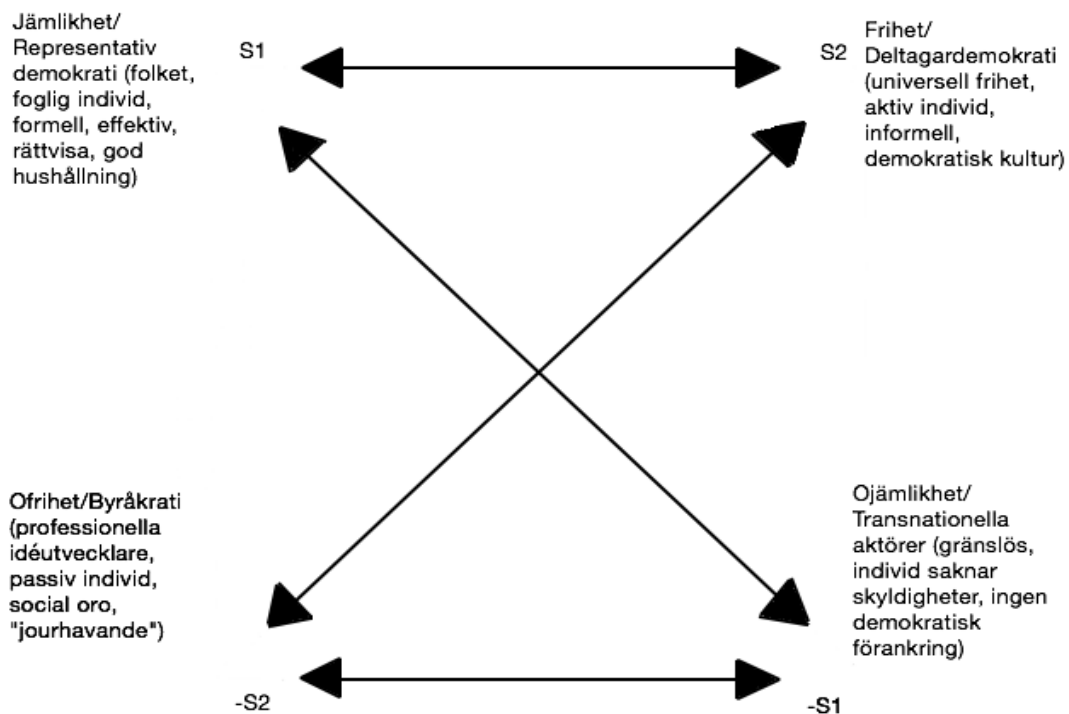
¹⁸⁰ SOU 2016:5, s. 98 och s. 184

¹⁸¹ Ibid, s. 113

¹⁸² Ibid, s. 97

7.2.4 En visualisering av demokratibegreppets narrativa struktur

Det är nog inte möjligt att reducera varje narrativ struktur till en enskild sats¹⁸³, åtminstone inte denna; däremot så kan vi här kortfattat och så precis som möjligt föreslå en ideologisk tillstängning – ”...de begreppsliga poler bortom vilka detta medvetande inte förmår sträcka sig och mellan vilka det är dömt att oscillera.”¹⁸⁴ Med följande schematiska framställning, där den uråldriga problematiken som omgärdar begreppsparat jämlikhet och frihet får tjäna som riktmärke, gestaltas den narrativa strukturen. Förutsätter vi jämlikhet och frihet, förutsätter vi också ojämlikhet och ofrihet. Låt oss se hur det demokratiska begreppets formella struktur låter sig framställas.

Till att börja med, som påbörjades redan i metodavsnittet, är det fruktbart att ta sin utgångspunkt i ambitionen att förena den representativa demokratin och deltagardemokratin. Vi skriver in jämlikheten som en egenskap tillhörande den representativa demokratin då detta antas som demokratins grundläggande princip, samt att den representativa demokratin antas vara det styret som är bäst anpassat för effektiv och rättvis fördelning av resurser. I tillägg utövas inflytandet inom den representativa formen genom formella kanaler (den lika och allmänna rösträtten, yttrandefriheten et cetera). Friheten tillskriver vi deltagardemokratin. Denna är nära sammankopplad med *demokratin som livsform*, det vill säga till demokratin som en individuell viljeakt och en bekännelse till ett människovärde. Det specifika människovärdet

¹⁸³ Enligt Jameson ska det vara möjligt. (Jameson, 1994, s. 203)

¹⁸⁴ Jameson, 1994, s. 81

definieras genom principerna *respekten för alla människors lika värde* och *den enskilda människans frihet och värdighet*. I motsats till den representativa demokratin där inflytande utövas genom formella kanaler, utövas inflytande inom deltagardemokratin genom informella kanaler. Den *demokratiska kulturen* är både en instans för fostran av demokratiska individer, och en utmaning mot demokratins formella institutioner. Det är också här en demokratisk samhällsanda, social tillit och sammanhållning och politisk medvetenhet byggs upp. Den fogliga demokratiska individen, som mer precist är en medborgare, tillhör den representativa demokratin formella ordning, medan den aktiva individen tar platsen som dess motsats. Den aktiva individen underordnar sig den universella friheten, medan den fogliga individen underkastar sig jämlikheten och respekten för demokratiska medmänniskor och myndigheter, alltså samhället.

Epitetet den demokratiska individen tillkommer till största delen det övre paret (S1 och S2). Men är du en demokratisk individ har du skyldigheter och förpliktelser. Den individ som inte har det motsäger per definition den demokratiska individen. Och, som det heter ovan, enskilda individer har inga skyldigheter. Likaså är du inte fullt ut en demokratisk individ om du inte tar del i demokratins processer, utan istället tar avstånd från dessa. Individen som inte har några skyldigheter står i motsägelse till den fogliga demokratiska individen, och måste betraktas som ett avsteg från principen om den universella friheten. De transnationella aktörerna, som är gränslösa och saknar demokratisk förankring, representerar denna individs organisatoriska form. Den passiva individen å ena sidan utgör motsägelsen till den aktiva individen, å andra sidan tillhör den demokratin som en "jourhavande" medborgare – om än i form av dess dolda inre. Byråkratin – det rationaliserade och specialiserade styret – till sist, som utgörs (i det här fallet) av en uppsättning idéutvecklare och policy-professionella, berövar demokratin den folkliga förankring ett folkstyre förväntas ha, men är samtidigt en produkt av den representativa demokratin formella organisation. Byråkratin representerar, i ett motsägelseförhållande till deltagardemokratin, ofrihet. Som en följd av det stora avståndet mellan representanter och de representerade råder här social oro och polarisering.

Till sist kan vi observera att de båda sidorna motsvarar å ena sidan ett semiotiskt system baserat i en nationell eller lokal och kollektiv diskurs (S1 och -S2), medan vi på andra sidan står inför en universell global och individualiserad diskurs (S2 och -S1). Så kan vi kortfattat förstå den ideologiska tillstängning som konstituerar betänkandet av 2014 års Demokratiutredning.

7.3 Reifikation och varufetischism

Om de inre relationerna och språket som struktur intill nu stått i främsta rummet så måste vi nu öppna upp betänkandet som en gest eller handling inom en social och historisk verklighet. Låt oss först se på några talande exempel på hur Demokratiutredningen avslöjar sig som strukturellt begränsat tänkande. Detta synsätt har visserligen tangerats, men förtjänar här en renodling.

Ovan citerade vi Lukács (se s. 16) som menade att människornas tillfälliga medvetande visserligen subjektivt begriper verkligheten på ett ”riktigt” sätt, men samtidigt missar den reella karaktären av verkligheten. Det finns goda belegg för att ett sådant förhållande till verkligheten föreligger i Demokratiutredningen. Uppfattningen gör gällande att den felsyn som här kommer att utpekas inte är av tillfällig art utan sprunget ur den sociala strukturen själv och alltså är ett strukturellt problem för, och oupplösligt förenat med, det kapitalistiska samhället. Härav följer tre distinkta sätt på vilket det fetischartade eller reifierade medvetandet kommer till uttryck i utredningen. För det första, att inte uppfatta världen som *en*, och samtidigt göra anspråk på att ha funnit principen för allt vetande baserat på naturvetenskapliga metoder (inom samhällsvetenskapen ligger statistiken närmast till hands). För de andra, den generella tendensen att skapa människan som en isolerad individ. Till sist, att produkterna av mänsklig aktivitet antar skenet av att ha ett inneboende värde i sig, och att ett strukturellt problem uppfattas som en egenskap hos en av delarna.

7.3.1 Kunskap om verkligheten

Lukács identifierade den moderna filosofins problem som ”...att inte längre acceptera världen som ett”, utan som partiella, autonoma, system – ”fattbara för förståndet”, och därför möjliga att beräkna, behärska och förutse. Sådana system har funnits vid otaliga tillfällen och på otaliga platser genom historien, men vad som var nytt för den moderna filosofin var att den gjorde anspråk på att ha funnit principen för alltings samband – och alltså inte längre vara *en* kunskap utan *kunskapen* om verkligheten – som baserades i en kausalitet (orsak och verkan) förankrad i ”matematikens och geometrins metoder.” Sambandet mellan detta sätt att ta sig an verkligheten som inte längre *en* och ”den *grundval för varat*” som ger upphov till detta är vad som förklaras med idén om reifikationens fenomen.¹⁸⁵

---

¹⁸⁵ Lukács, 1971, s. 175-177

Det relativt autonoma och partiella systemens kunskap är givetvis inte mindre gångbar idag. Påhopp på de ”stora berättelserna” kan beskrivas som en av postmodernismens paradgrena. Också i Demokratiutredningen ser vi detta i kombinationen av att man å ena sidan förutsätter ett antal ”allmängiltiga” element (Dahls fem kriterier, de grundläggande demokratiska principerna och individen), å andra sidan är man benägen att separera också vad som varken kan eller bör separeras – exempelvis demokratipolitiken från den politik som överser att de mänskliga rättigheterna efterlevs. Då det i utredningen står att demokratiska ”...värden [kan] komma att stå i motsats till varandra”¹⁸⁶, särskild den sociala sammanhållningen och den ekonomiska friheten, så är det inte bara ett tecken på den representativa demokratins och deltagardemokratins olika ideal och prioriteringar utan också samtidigt ett försök att upprätta en rad lagbundenheter – som ofta kommer till uttryck som en självmotsägelse, vi ska både inympa *och* ha realistiska förväntningar på deltagardemokratien eftersom den samtidigt ökar jämlikheten *och* ojämlikheten – och som sådana försöker man beräkna dessa rationellt och som i sin ”...formella allmängiltighet ska kunna tillämpas på livets alla tänkbara händelser och att denna tillämpning ska vara möjlig att förutse och beräkna.”¹⁸⁷

Att en fråga blir föremål för dialog om och när den ses som ”mogen”, och då oftast ”specifika projekt” men inte alltför politiskt ”känsliga” frågor, är också en ”det rena lagarnas fatalism”. Vidare förstår vi denna önskan om att beräkna och förutse i att vid det stadiet av en beslutsprocess då väljarna bjuds in att delta i processen så har redan de övergripande ramarna för beslutet fastslagits.¹⁸⁸

Att målsättningen för demokratipolitiken ska nås genom en rad delmål är ytterligare ett exempel: Målet är ”[e]n hållbar demokrati som kännetecknas av delaktighet och jämlikt inflytande. Målsättningen med en hållbar demokrati uppnås genom specifika delmål.”¹⁸⁹ De specifika delmålen är i tur och ordning; 1) *högt och jämlikt valdeltagande*; 2) *en vital representativ demokrati*; 3) *alla individers lika och goda förutsättningar att delta, påverka och få insyn i det politiska beslutsfattandet mellan valen*; 4) *medvetenheten om demokratins grundläggande värderingar och ett samhälle motståndskraftigt mot våldsbejakande extremism*. Dessa punkter är i sig inget märkvärdigt, vad de däremot vittnar om är hur man ämnar stycka upp den demokratiska processen i från varandra skilda delmål, som på varsitt håll kan följas upp. Syftet med delmålen är att göra demokratin ”konkret”, lätt att strukturera och följa upp;

---

¹⁸⁶ SOU 2016:5, s. 102

¹⁸⁷ Ibid, s. 156

¹⁸⁸ Ibid, s. 402

¹⁸⁹ Ibid, s. 90

delmålen är en "...lämplig metod för att förtydliga inriktningen i politiken", men samtidigt bör de inte var för konkret – detta är en punkt vi återkommer till längre ner – utan endast "...innehålla ett antal aspekter."¹⁹⁰

I samma anda görs det latenta antagandet att en världsuppfattning kan vara oskyldig, "oberoende från regeringen", även om utredningens uppdrag "finns beskrivet i ett direktiv."¹⁹¹ Låt oss bara notera att liknande det fall då medborgarna bjuds in till dialog så är redan de övergripande ramarna med direktivet fastslagna för utredningen som sådan. Uppdelningen av texter som å ena sidan är politiska och sociala, och å andra sidan texter som inte är det är ett resultat av det reifierade medvetandet. Jamesons insikt tjänar här sitt syfte; "...ingenting existerar som inte är socialt och historiskt – ja, av allt att döma 'i sista hand' är politiskt."¹⁹² Om något så bär betänkandet av 2014 års Demokratiutredning distinkta drag av den apolitiska ambition som ses som en dygd och som vidare har som grund den naturvetenskapliga metoden där allt baseras på statistik i väl avgränsade delar av samhället.

7.3.2 Zoon politikon

Den andra manifestationen rör den demokratiska individen. Det kapitalistiska samhällets människa "...måste vara den av kapitalismen artificiellt isolerade, individuella och egoistiska borgaren, att alltså det medvetande, som ger upphov till aktivitet och kunskap, är ett individuellt, isolerat, robinsonartat medvetande."¹⁹³ Inte heller detta är någonting som idag är mindre applicerbart. Fredric Jameson har påpekat senkapitalismens tendens att forma det senmoderna subjektet, alltså människan, som en *sluten monad* "...som hädanefter styrs av 'psykologins' lagar."¹⁹⁴ Detta kommer inte minst till uttryck i de förslag och bedömningar som ges för att öka individens möjligheter till inflytande, varav detta, om det så kallade folkinitiativet – en medborgerlig förslagsrätt – bara är ett:

En nationell webbplats ska inrättas som ska kunna användas för namninsamling av folkinitiativ. Den nationella webbplatsen ska tillhandahålla formulär för att registrera folkinitiativ och folkmotioner och för att underteckna initiativ eller motioner med e-legitimation. Ett uppdrag för att upprätta och ansvara för den nationella webbplatsen ska ges till Länsstyrelsen i Västra Götaland. Behandling av personuppgifter ska kunna ske för att tillhandahålla en tjänst för

---

¹⁹⁰ SOU 2016:5, s. 93

¹⁹¹ Ibid, s. 23 och s. 42

¹⁹² Jameson, 1994, s. 54

¹⁹³ Lukács, 1971, s. 204

¹⁹⁴ Jameson, 1994, s. 198

Det centrala är givetvis inte att det är Länsstyrelsen i Västra Götaland som får uppdraget, utan det faktum att den demokratiska arenan utvidgas (virtuellt) samtidigt som den enskilda individen isoleras. Vi vet sedan tidigare att den demokratiska individen tar ett ständigt ansvar för demokratin och är aktiv inom den. Sammantaget är det subjekt som konstrueras under beteckningen den demokratiska individen – vare sig aktiv eller foglig – ett väl utvecklat *zoon politikon*. Vi noterade i samband med gestaltningen av den ideologiska tillstängningen hur vi kunde urskilja en diskurs för det lokala eller nationella och kollektiva folkstyret, och en diskurs som bottnade i den universella globala friheten och individualismen. Om politik är något som görs kollektivt, vilket man bestämt måste hävda, så åtminstone förbättras inte möjligheterna till kollektiv handling med dylika förslag i och med att de demokratiska individerna isoleras från varandra. Beskrivningen av den isolerade och individuella borgaren är troligtvis minst lika träffande idag, både vad gäller den individ som utarbetas som mönstermedborgare och samhällsingenjörernas ”lösning”. Om något så är detta en manifestation av en viss kunskap.

Hur det senkapitalistiska subjektet drivs av psykologiska lagar tycks demokratiutredarna bekanta med. Den demokratisyn som presenteras syftar inte enbart till att stärka ”...individens makt att påverka”, än viktigare är kanske att ”...en faktisk upplevelse av att ha varit med om att påverka politiska processer och beslutsfattande bidrar till en känsla av delaktighet, tillhörighet och ansvarstagande.”¹⁹⁶ Ett andra exempel är att bristen på en enhetlig berättelse leder till att vissa grupper inte upplever sig som delaktiga. Upplever man inte att demokratin är meningsfull är man mindre benägen att rösta; och graden av röstdeltagande är det formella sättet att mäta demokratins tillstånd. Är detta lågt, så mår demokratin dåligt.

7.3.3 Det demokratiska varumärket och dess inneboende egenskap

Att det kapitalistiska samhället skulle ha reducerat demokratin till ett varumärke vittnar om den ”...senmoderna varianten av varufetischism som helt och hållet separerar en produkts säljbara ’image’ från dess innehåll.”¹⁹⁷ Den konturlösa kvaliteten i utredningens centrala princip – politisk jämlikhet – har redan behandlats och behöver inte återupprepas. Dessutom har den övergripande demokratipolitiken och hur den ska gå att beräkna och strukturerat följa

---

¹⁹⁵ SOU 2016:5, s. 469

¹⁹⁶ Ibid, s. 80

¹⁹⁷ Brown, 2010, s. 55

upp, men inte vara alltför konkret utan endast innehålla ”ett antal aspekter” berörts.

Deltagardemokrati innebär en liknande tvetydighet, eller öppenhet: ”Deltagardemokrati är ett begrepp som omfattar olika former av medborgerligt deltagande där graden av direktinflytande skiftar.”¹⁹⁸ Det enda som är tydligt med deltagardemokratin är just att den inte är en direktdemokrati, vilka skiljer sig åt av att den första ger medborgarna möjlighet att medverka i beslutsprocessen, medan den senare ger medborgarna möjlighet att fatta bindande politiska beslut. Annars är vad som ska komplettera och samspela med den representativa demokratin, bortsett från att företrädarna för denna modell betonar ”etiska aspekter”, öppen för olika grader av medborgerligt inflytande, ett medborgerligt inflytande som i den mån den utökas fungerar bäst ensam.

Ytterligare indikationer på detta är den förlust av innehåll representationsformen drabbas av. Det viktiga är inte huruvida det är riktigt eller inte att en god social representativitet förbättrar förutsättningarna för politisk jämlikhet, utan att den överskuggar alla andra alternativa representationsformer. Det väsentliga är att den deskriptiva sociala representativiteten, till skillnad från den substantiella sociala representativiteten och åsiktsrepresentativiteten, markerar det förhållningssätt som endast kräver ”...ett så överskådligt registrerande som möjligt.”¹⁹⁹ Vi betvivlar inte vad som framläggs som ett faktum; social representativitet förbättrar ”förutsättningarna för jämlikt politiskt inflytande”, det är en rättvisefråga och en fråga om demokratins legitimitet, att ”kunskapsresurser som olika sociala grupper bär på ska tas tillvara”, att det gynnar det ”demokratiska deltagandet och delaktigheten.”²⁰⁰ Däremot så kan en inte oväsentlig skillnad mellan de olika representationsformerna observeras. Marx skriver följande om varuvärdet: ”Om (...) det i varan nedlagda arbetet med avseende på bruksvärdet endast har kvalitativ betydelse, gäller det med avseende på värdestorleken endast kvantitativt, sedan det först reducerats till mänskligt arbete utan särskild kvalitet. I förra fallet är det fråga om ett huru och vad (...), i det senare om ett hur mycket.”²⁰¹ Den representationsform som utvecklas över Demokratiutredningens sidor är först och främst en fråga om hur mycket (eller hur många), inte en fråga om hur och vad. Den deskriptiva sociala representativiteten behandlas således på grundval av den berömda formeln att en social relation tar formen av en inneboende egenskap hos tingen själva – det vill säga att jämlikhet är en egenskap hos den sociala representationen som sådan, och inte en social

---

¹⁹⁸ SOU 2016:5, s. 85

¹⁹⁹ Lukács, 1971, s. 183

²⁰⁰ SOU 2016:5, s. 35 och s. 83 och s. 84

²⁰¹ Marx, 2013, s 40

relation.

Två egenskaper tillskrevs tidigare teorin om varans fetischkaraktär. Att varorna återspeglar människornas egna arbete som en objektiv egenskap hos arbetsprodukterna, och att, som en förlängning av det förra, en strukturell effekt framstår som en egenskap hos tingen.

Vad gäller denna egenhet så är källan att ösa ur bottenlös. Låt oss nöja oss med ett par korta exempel på sådana felslut där, som det heter i *Den tyska ideologin*, "...vår egen produkt konsoliderar sig som en saklig makt över oss."²⁰² "Demokratins styrka ligger i dess förmåga att hantera olikheter"; "Sammantaget är den representativa demokratin bättre skickad för att fördela resurser rättvist och effektivt än andra styrelseskick"; "Det mest konkreta måttet på demokratins välmående är i denna bemärkelse valdeltagandet."²⁰³

Vidare – det talas om *den andra maskinåldern* och att vi står inför en snar *inflexionspunkt* – "...ett tillfälle då utvecklingen av den digitala tekniken kommer börja ta ett kraftigt språng framåt."²⁰⁴ Om något illustrerar en samhällelig rörelse som en rörelse hos ting så är det förhållningssättet till teknologiska landvinningar. Den globala ekonomin är ett annat exempel på processer som kan vara "...svåra att påverka inom ramen för den nationella eller lokala demokratin."²⁰⁵ Detta är det felslut som tidigare identifierats som det reifierade medvetandets förhållningssätt till de begrepp som strukturerar verkligheten. Kunskapen om de yttre lagarna, som i själva verket är produkter av mänsklig aktivitet, degraderas till en kunskap om dessa lagar och ens egen relation till dessa lagar, intet mer. Samma relation gäller den globala ekonomin, som i sig på inget sätt är ny. Däremot har det inte alltid varit så, som det är nu, att den inte tycks vara lika platsbunden, den är så att säga inte fast i rummet, med givna konsekvenser för exempelvis relationerna på arbetsmarknaden. Produktionen flyttar nu mer obehindrat världen över allt eftersom priset är mer förmånligt än här, än där.

Nu återstår endast den del av analysen då vi placerar in detta i en specifik social och historisk situation. Men låt oss komma ihåg att (alternativt slå fast att) "[v]ilka händelserna, kompromisserna, medgivandena och de politiska äventyren än må vara, vilka de tekniska, ekonomiska, eller till och med sociala förändringarna än må vara, är vårt samhälle fortfarande ett borgerligt samhälle."²⁰⁶ Så skriver Roland Barthes redan 1957, här ser vi ingen anledning att på något grundläggande sätt revidera eller förkasta detta uttalande. Det är viktigt att ständigt

---

²⁰² Marx, 1995, s. 147

²⁰³ SOU 2016:5, s. 80 och s. 88 och s. 78

²⁰⁴ Ibid, s. 99

²⁰⁵ Ibid, s. 94

²⁰⁶ Barthes, 2007, s. 231

erinra oss om att ”...det borgerliga samhället behärskar i allt högre grad enskildheterna inom sin sociala existens och underkastar dem sina egna behov.”²⁰⁷

8. Demokratiutredningen kontextualiserad

Det är endast nu, just i slutet, som vi till fullo kan tillgodogöra oss betänkandet av Demokratiutredningen som en handling eller gest. I en illustrativ formulering, med tanke på den isolerade individen och demokratins uppgift att tillgodose det nästan transcendentala *allas intresse*, skriver Marx följande:

Just därför att individerna *bara* söker sitt eget, som för dem inte sammanfaller med deras gemensamma intresse, framstår detta gemensamma intresse som ”främmande” för dem och ”oavhängig” för dem, som ett nytt säreget och egendomligt ”allmän”-intresse, eller också måste individerna själva röra sig i denna kluvenhet, som i demokratin. Å andra sidan nödvändiggör därför också den *praktiska* kampen mellan dessa särintressen, som oavlatligt *verkligen* uppträder mot de allmänna eller de illusoriska allmänna intressena, att det illusoriska ”allmän”-intresset som stat träder emellan och tyglar denna kamp.²⁰⁸

Till att börja med kommer den demokratiska individen inte bara att söka sitt eget intresse utan kommer att göra så på inrådan av det ”illusoriska ’allmän’-intresset som stat”. För det andra så måste den av staten tillsatta offentliga utredningen förstås i ljuset av övergripande samhällseliga förutsättningar. Med det inte sagt att den är rakt igenom illusorisk.

Vidare avser vi inte påvisa hur de globala trender som vi ovan skisserat gör sig gällande. Visst gör sig några av dessa förhållanden gällande, som den *säkerhetsfixering* Wendy Brown beskriver som Hardt och Negri i *Multituden* gör till en av samtidens centrala kännetecken. Om attentat med ”extremistiska förtecken” skriver man bland annat att det utmanar ”det öppna samhället” och kan vara ”...ett direkt hot mot demokratin” och att det dessutom är oroande för Sverige och dess närområde att ”...Ryssland har utvecklats till en auktoritär stat med militära ambitioner.”²⁰⁹ Detta kan leda inte bara till ökad extremism inom Sverige utan också ökad social oro och polarisering och att det till förmån för säkerheten görs avkall på mänskliga fri- och rättigheter.

---

²⁰⁷ Lukács, 1971, s. 186

²⁰⁸ Marx, 1995, s. 148

²⁰⁹ SOU 2016:5, s. 104

Ett sådant exempel ska dock inte förleda oss till att leta exempel i texten som bekräftar dessa tendenser. Vad som gäller är att förstå betänkandet av Demokratiutredningen som en imaginär lösning på en verklig social motsägelse, antagonism eller konflikt. När Demokratiutredningen föreslår ett antal samhällsförändringar som utmanar den svenska demokratin – den globala ekonomin, digitaliseringen, klimatkrisen, för att nämna några – så förstår de visserligen sin situation ”riktigt”. Det är svårt att argumentera emot att vi nu lever i en global värld. Däremot så missar de globaliseringens verkliga karaktär, i alla fall i sin beskrivning av den och demokratins förhållande till den.

Några aspekter föreslår sig själva som ledtrådar på hur vi kan förstå betänkandet inom ett vidare socialt sammanhang. För det första – någorlunda i början av denna analys ombads ni att lägga på minnet den svenska demokratins tradition av konstitutionell pragmatism eller stegvisa förändringar – att den svenska demokratins arbetsmetod är den kritiska rationalismen. Som ett svar på globala och nationella förändringar är det nödvändigt att med demokratins mekanismer nå konsensus bakom beslut, inte bara för det politiska systemet utan för samhället som helhet. Inte bara har denna samförståndsanda föranlett att regeringsformen av 1974 i grova drag var en kodifiering av 1809 års författning, utan alltsedan efterkrigstiden har det medborgerliga inflytandet och den lokala förankringen fått stå tillbaka för välfärdsreformernas och infrastruktursatsningars effektivitetskrav.²¹⁰ Det är således ingen överraskning att den representativa formen endast ska modifieras, mot bakgrund av den senmoderna människans alienation och känsla av meningslöshet i en alltmer kaotisk värld.

För det andra bör politikens alltmer oordnade och oöverblickbara karaktär sättas i relation till både politikens svårigheter och behov av att upprätta en enhetlig berättelse som samhället som helhet kan ansluta sig till. Utifrån detta kan vi också förstå den tonvikt som läggs på den sociala sammanhållningen.

För det tredje, det demokratiska löftet om jämlikhet har aldrig sträckt sig bortom principen om en person, en röst. Som regel har demokratins huvudsakliga löfte varit frihet. Att det är dessa två ideal som demokratin tar spjörn mot är varken någon överraskning eller nyhet; det är ”...under bourgeoisins herravälde (...) begreppen frihet, jämlikhet osv. som härskar.”²¹¹ Det anmärkningsvärda är snarare att det i Demokratiutredningen görs en ansats mot att, inom ramarna för det demokratiska begreppet, bereda väg för den politiska jämlikheten relativt

---

²¹⁰ SOU 2016: 5, s. 113

²¹¹ Marx, 1995, s. 162

friheten, men att detta projekt i praktiken skapar den, i bokstavlig bemärkelse, artificiellt isolerade människan.

Med detta som bakgrund argumenterar vi att dessa drag hos Demokratiutredningen måste förstås i relation till ett antal globala tendenser. Den globala ordning som Hardt och Negri kallar imperiet är en av dessa. Imperiet är en nätverksmakt bestående av "...de dominerande nationalstaterna, tillsammans med de övernationella institutionerna, de kapitalistiska storföretagen och en rad andra maktfaktorer."²¹² Inom denna nätverksmakt råder en hierarkisk ordning. Vissa nationalstater, storföretag, och övernationella institutioner åtnjuter en större makt än andra. Gemensamt för alla är att de måste samarbeta för att upprätthålla den globala ordningen. Samma princip råder därför som i George Orwells *Djurfarmen*, om man tillåts citera lite fritt; alla djur är jämlika, men vissa djur är mer jämlika än andra. Globaliseringen tänjer dessutom på gränserna. Vi förstår varför det är av så stor vikt att upprätta en gemensam berättelse för samhället som helhet, det måste finnas en identifierbar enhet att styra för att folket ska kunna styra.

Vi måste likaså förstå denna text utifrån de tendenser som Wendy Brown betecknar som *kapitalets herravälde över politiken* – en utökad makt tillkommer företagen – och *politikens juridifiering* – domstolar och rättsexperter erhåller en större makt i beslutsprocessen. Dessa ska förstås som tendenser, inte som fullt ut realiserade. Det finns en risk, heter det, "...att domstolar snarare än folkvalda (...) fattar beslut i svåra etiska frågor"²¹³, apropå den senare. Både domstolar och internationella företag tillhör en av de två negativa termerna (byråkrati och transnationella aktörer) i den semiotiska rektangeln vi tidigare upprättade.

Till sist måste Demokratiutredningen förstås i termer av följande paradox: Demokratin som idé innehåller en universell inklusivitet. I utredningen uppfyller kriteriet som säger att ingen systematiskt ska exkluderas från de demokratiska processerna detta krav. Samtidigt har demokratin alltid avspeglat sig mot ett "konstitutivt yttre" och ett "dolt inre". Det mest renodlade uttrycket för det dolda inre är den passiva individen, medan det konstitutiva yttre inom ramarna för kartläggningen av demokratins begrepp är de transnationella aktörerna. Andra kandidater är givetvis "auktoritära lösningar", "parallella strukturer", "terrorism" och "extremism" (vilka i och för sig inte utesluter det förstnämnda).

Om den globala politiska ordningen låter sig tänkas inom ramarna för och i termer av *imperiet*, vilket det kan finnas fog för, så kan vi anta att *kapitalets herravälde över politiken*

---

²¹² Hardt & Negri, 2007, s. 10

²¹³ SOU 2016:5, s. 86

och *politikens juridifiering* är två aspekter av denna nya ordning. Om vi utöver det kan hävda att demokratin, både som begrepp och praktik, står inför en kris, vilket det kan finnas fog för, som i grunden har att göra med att det nu flyter vind för våg, att det inte har något givet konstitutivt yttre, så kan man anta att man kommer att sträva efter att återupprätta dess koordinater. Om det är sant att den svenska demokratin sedan urminnes tider har präglats av en konstitutionell pragmatism, och att det dessutom är nödvändigt att upprätta en gemensam berättelse, men att den globala världen varken låter sig lotsas fram i maklig takt eller underordna sig en berättelse, vilket det kan finnas fog för att tro. Om det är så att friheten är vad demokratin ytterst grundar sig på, men att den politiska jämlikheten bereds väg som en återgång till denna tradition, så kan vi inte förstå Demokratiutredningen på något annat sätt än att den bygger broar och murar i mötet med den globala ”sanningen”. Om det är så, då förstår vi betänkandet av 2014 års Demokratiutredning inte som ett sätt att fördjupa den lokala demokratin eller förbättra individens möjligheter till (faktiskt) inflytande och (faktiska) möjligheter till deltagande, utan som ett sätt att försöka återupprätta koordinaterna för den svenska demokratin.

9. Sammanfattning

Denna studie tog sin utgångspunkt i den problematik som omgärdar det mångtydiga begreppet demokrati. Två frågor ställdes upp i syfte att analysera de motsägelser och föreställningar som präglat betänkandet av 2014 års Demokratiutredning, *Låt fler forma framtiden!*. Den första frågan rörde vilka motsägelser och strukturella gränser som gjorde sig gällande i utredningen. Den andra frågan sökte ett svar på hur detta kan förstås i ljuset av en vidare social och historisk utveckling. För att besvara dessa frågor och uppfylla detta syfte utgick studien från en förening av en marxistisk ideologikritik och en strukturalistisk semiotik. Resultaten kan kort sammanfattas.

Redan tidigt formulerades hypotesen att man försökte inympa jämlikheten, som i den moderna demokratin varit liktydig med principen ”en person, en röst”, på friheten. Vidare identifierades tidigt två semiotiska system – den ena en nationell eller lokal diskurs, den andra en universell och global. Den förstnämnda representerades av jämlikhet, den senare av frihet. Genom en analys av det medborgerliga inflytandet och de mänskliga rättigheterna, den demokratiska individens gestalter, och slutligen mellan en lokal och nationell demokrati och i en globaliserad värld upprättades en narrativ struktur som grundar sig på motsägelsen mellan en lokal och nationell folklig jämlikhet och en global, universell och allmängiltig frihet.

Utöver detta har tre sätt på vilket Demokratiutredningen har präglats av ett strukturellt

begränsat tänkande identifierats. För det första manifesteras det problem som innebär att man inte längre uppfattar världen som ett, och samtidigt gör anspråk på att ha upptäckt principen för kunskap om verkligheten baserat i matematiken och geometrins metoder (statistiken inom samhällsvetenskaperna). Detta manifesteras dels i att man försöker stycka upp demokratipolitiken i detaljoperationer samtidigt som man antar en uppsättning allmängiltiga ideal och kriterier. För det andra så kommer behovet av att skapa isolerade individer till uttryck, bland annat genom förslaget om att en folkmotion ska inrättas. Till sist ser vi hur produkterna av mänsklig aktivitet avskiljs och antas inneha ett värde i sig. Den sociala representativiteten tjänar här som ett gott exempel.

Till sist placeras betänkandet av Demokratiutredningen in i en globaliserad verklighet. Först här betraktar vi detta till fullo som en social symbolhandling. Demokratiutredningen förstås bättre utifrån den globala maktordning som går under namnet imperiet. Demokratiutredningen måste också sättas i samband med att demokratin alltid avtecknats mot en periferi, och att det måste finnas en identifierbar enhet att styra över. Betraktad så tolkar vi Demokratiutredningen som ett försök att återupprätta koordinaterna för den svenska demokratin.

Ett förslag till ett forskningsprojekt som följer ur denna studie är att utarbeta riktlinjerna för den svenska demokratin *inom* en globaliserad värld. Detta är troligtvis lättare sagt än gjort då det kräver nya institutionella former. Vad innebär exempelvis politisk representation eller medborgerligt inflytande i en sådan värld?

Litteraturförteckning

Arvidsson, Claes (red.), *Demokratins triumf: 20 år efter Berlinmurens fall*, Jarl Hjalmarson Stiftelsen, Stockholm, 2009

Badiou, Alain, "Det demokratiska emblemet", i Agamben, Giorgio m. fl., *Vad innebär det att vara demokrat?*, Tankekraft, Stockholm, 2010, s. 19-27

Barry, Brian m fl., *Idéer om demokrati*, Prisma, Stockholm, 2001

Barthes, Roland, *Elements of semiology*, Cape, London, 1967

Barthes, Roland, *Mytologier*, Arkiv, Lund, 2007

Bensaïd, Daniel, "Den permanenta skandalen" i Agamben, Giorgio m. fl., *Vad innebär det att vara demokrat?*, Tankekraft, Stockholm, 2010, s. 29-52

Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas, *Kunskapssociologi: hur individen uppfattar och formar sin sociala verklighet*, Andra upplagan, Wahlström & Widstrand, Stockholm, 1998

Boglund, Anders, Eliaeson, Sven & Månson, Per, *Kapital, rationalitet och social sammanhållning: en introduktion till klassisk samhällsteori*, Sjätte upplagan, Norstedt, Stockholm, 2009

Brown, Wendy, "Numera är vi alla demokrater...", i Agamben, Giorgio m. fl., *Vad innebär det att vara demokrat?*, Tankekraft, Stockholm, 2010, s. 55- 67

Carroll, Lewis, *Alice i Underlandet*, Svensk pocketutgåva., Trut, Johanneshov, 2015

Chandler, Daniel, *Semiotics: the basics*, Andra upplagan, Routledge, London, 2007

Dahl, Robert, "Demokrati som procedur" i Barry, Brian m fl., *Idéer om demokrati*, Prisma, Stockholm, 2001, s. 33-67

Demokratiutredningen (SOU 2000:1), *En uthållig demokrati!: politik för folkstyrelse på 2000-talet : Demokratiutredningens betänkande*, Fritzes offentliga publikationer, Stockholm, 2000.

<http://www.regeringen.se/rattsdokument/statens-offentliga-utredningar/2000/01/sou-20001/>

Eagleton, Terry, *Ideology: an introduction*, Verso, London, 2007

Greimas, Algirdas J., "Narrative grammar: units and levels", *MLN*, Vol. 86, No. 6, 1971, s. 793-806

Greimas, Algirdas J., *On meaning: selected writings in semiotic theory*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1987

Greimas, Algirdas J., "Saussureismens aktualitet", i Entzenberg, Claes & Hansson, Cecilia (red.), *Modern litteraturteori: från rysk formalism till dekonstruktion*, Del 2, Andra upplagan, Studentlitteratur, Lund, 1993, s. 57-68

Greimas, Algirdas J. & Rastier, Francois, "The interaction of semiotic constraints", *Yale French Studies*, No. 41, Game, Play, Literature, 1968, s. 86-105

Hansen, Mogens Herman, *Demokrati som styreform og som ideologi*, Museum Tusulanums forlag, Köbenhavn, 2010

Hardt, Michael & Negri, Antonio, *Multituden: krig och demokrati i imperiets tidsålder*, Tankekraft, Hägersten, 2007

Hawkes, Terence, *Structuralism and semiotics*, Andra upplagan, Routledge, London, 2005

Held, David, *Demokratimodeller: från klassisk demokrati till demokratisk autonomi*, Andra upplagan, Daidalos, Göteborg, 1997

Jameson, Fredric, *Det politiska omedvetna: berättelsen som social symbolhandling*, Brutus Östlings bokförlag, Symposion, Stockholm, 1994

Larsson, Torbjörn, *Det svenska statsskicket*, Andra upplagan, Studentlitteratur, Lund, 1994

Lefebvre, Henri, *Marx' sociologi*, Rabén & Sjögren, Stockholm, 1968

Liedman, Sven-Eric & Nilsson, Ingemar (red.), *Om ideologi och ideologianalys: uppsatser och texter*, Andra upplagan, Institutionen för idé- och lärdomshistoria, Göteborgs universitet, 1989

Lukács, George, *Förnuftets banemän: från Nietzsche till Hitler*, Arkiv, Lund, 1985

Lukács, Georg, *Historia och klassmedvetande: studier i marxistisk dialektik*, 2. uppl., A-Z förlag, 1971

Maktutredningen (SOU 1990:44), *Demokrati och makt i Sverige: Maktutredningens huvudrapport*, Allmänna förlaget, Stockholm, 1990

Mannheim, Karl, *Ideology and utopia: an introduction to the sociology of knowledge*, Repr., Routledge & Kegan Paul, London, 1976

Marx, Karl, *Grundrisse: ett urval*, Tankekraft, Hägersten, 2010

Marx, Karl, *Kapitalet: kritik av den politiska ekonomin, Bok 1, Kapitalets produktionsprocess*, Sjätte upplagan, Arkiv, Lund, 2013

Marx, Karl, *Människans frigörelse*, Daidalos, Göteborg, 1995

Rancière, Jacques, *Hatet mot demokratin*, Tankekraft, Stockholm, 2007

Schleifer, Ronald, A.J. *Greimas and the nature of meaning: linguistics, semiotics and discourse theory*, Croom Helm, London, 1987

Saldaña, Johnny, *The coding manual for qualitative researchers*, Andra upplagan, SAGE, London, 2013

Sannerstedt, Anders & Jerneck, Magnus (red.), *Den moderna demokratins problem*, Studentlitteratur, Lund, 1994

Saussure, Ferdinand de, *Kurs i allmän lingvistik*, Arkiv, Lund, 2015

SFS 1974:152, *Regeringsformen*. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/kungorelse-1974152-om-beslutad-ny-regeringsform_sfs-1974-152, Hämtad 2016-05-23

SOU 2015:96, Sverige 2014 års demokratiutredning, *Låt fler forma framtiden! : Forskarantologi : bilaga till betänkande*, Wolters Kluwer, Stockholm, 2015

SOU 2016:5, Sverige 2014 års demokratiutredning, *Låt fler forma framtiden! : betänkande*, Wolters Kluwer, Stockholm, 2016

Žižek, Slavoj, ”Från demokrati till gudomligt våld”, i Agamben, Giorgio m. fl., *Vad innebär det att vara demokrat?*, Tankekraft, Stockholm, 2010, s. 111-130

Žižek, Slavoj, *The sublime object of ideology*, Verso, London, 2008